

Masteroppgave

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historie og klassiske fag

Anne Bjørg Evensen Svestad

Kulturminnebasert verdiskaping – en balansegang mellom ulike interesser

Masteroppgave i kulturminneforvaltning

Trondheim, mai 2013

Anne Bjørg Evensen Svestad

Kulturminnebasert verdiskaping - en balansegang mellom ulike interesser

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning

Trondheim, mai 2013

Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for historie og klassiske fag

Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik

Førord

Temaet for denne oppgaven er valgt ut fra dets aktualitet og relevans for meg i mitt arbeid i Røyrvik kommune. Det har vært både lærerikt og interessant å gå dypere inn i temaet, samtidig som det å skrive en større oppgave i seg selv har gitt nyttige erfaringer.

Med hånda på hjertet må det innrømmes at skriveperioden har vært intens og kombinasjonen med full jobb var i overkant ambisiøs. Skifte av jobb og nytt ansvar som leder for en nyopprettet avdeling forsterket dette, naturligvis. Det vil derfor være feil å late som at dette ikke har gått på bekostning av min nærmeste familie. Jeg benytter derfor her anledningen til å rette en stor takk til alle mine hjelpere.

Størst takk går til mannen min Frank for å ha tatt fullt ansvar hjemme og vært limet i tilværelsen for hele familien, og for motivasjon, kjærlighet, refleksjon og diskusjon. Takk også til Olav (6) og Johanna (8) for å ha vist tålmodighet og forståelse for den travle mammaen sin og bidratt med kos og avkobling innimellom. Takk også til Ingunn (18) og Milda (21) for samtaler og diskusjoner og for å gi meg andre tanker i hodet med jevne mellomrom. Mor og far takkes for kost og logi gjennom hele masterstudiet og for fine samtaler. En ekstra takk til mor som nå i innspurten har lest korrektur og stilt spørsmål til innhold i teksten.

Takk til alle informantene mine som har stilt opp og bidratt med sine erfaringer og tanker. Takk til Hilde Tokle Yri for faglige refleksjoner og nyttige innspill, og til Jonar Thomasson for hjelp til å kvalitetssikre deler av innholdet knyttet til samisk kultur generelt. Takk til veileder Aud Mikkelsen Tretvik for god og konstruktiv veiledning og til medstudenter for diskusjoner og dialog. Takk også til min arbeidsplass Røyrvik kommune for fleksibilitet, slik at jeg har kunnet ta ut avspasering og feriedager etter behov.

Røyrvik/ Aunvågen 19.mai 2013

Anne Bjørg E. Svestad

Røyrvik kommune ligger lengst nordøst i Nord- Trøndelag.
Kommunen har et areal på 1.585 km² og ca. 500 innbyggere.
Fra 1. januar 2013 er kommunen tospråklig sørsamisk-norsk.

Kartene er hentet fra <http://www.gislink.no>

Villaen i Gjersvika, med meg selv i forgrunnen. Foto: Bjørn Tore Ness, Namdalsavisa

Destinasjon Dærga. Foto: Odd Mikkelsen

Innhold

Forord.....	iii
Kap 1 Innledning.....	1
1.1 Bakgrunn og tematikk	1
1.2 Problemstilling	1
1.3 Forskningsstatus	2
1.4 Metode og forskningsdesign	3
1.5 Tilnærming og avgrensing.....	3
1.6 Strukturen i oppgaven	4
Kap 2 Bakgrunn for kulturminnebasert verdiskaping	5
2.1 Hva er et kulturminne?	5
2.2 Framveksten av kulturminnevernet og opprinnelsen til natur- og kulturminnebasert turisme.....	7
2.3 Kulturminner som ressurs	9
Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet	13
2.4 Verdiskaping og bærekraft	13
2.5 Oppsummering	16
Kap 3 Metode, kilder og kildekritikk	17
3.1 Litteraturstudier og dokumentanalyse	17
3.2 Case-studier	18
3.3 Det kvalitative forskningsintervju	19
Intervjuopplegg og valg av informanter	19
Gjennomføring av intervju	20
Kvalitativ analyse av innsamlet kildemateriale	21
3.4 Min egen forståelseshorisont.....	21
Kap 4. Hvordan brukes kulturminner i verdiskapingsprosjekter lokalt? En presentasjon av casene og analyse av aktørenes forståelse og bruk av kulturminner.....	23
4.1 Destinasjon Dærga	23
Bakgrunn og planer for utvikling av Destinasjon Dærga	23
Formidling: innhold og tanker	24
Utfordringer og muligheter med et konstruert miljø	25
4.2 Villaen i Gjersvika.....	25
Bakgrunn og planer for utvikling av Villaen.....	25
Formidling: innhold og tanker	26
Utfordringer knyttet til bruk og vern	27

4.3 Forskjeller og likheter i måten å bruke kulturminner på	28
Begrepsbruk og diskurs	28
Materielle og immaterielle kulturminner.....	29
Kulturminner som egenart eller ressurs	30
Formidlingsstrategier.....	31
Flere ulikheter enn likheter?	32
4.4 Oppsummering	33
Kap 5 Hvilke interesser møtes i kulturminnebasert verdiskaping?	35
5.1. En kartlegging av ulike interesser i verdiskapingsprosjekt	35
Næringsinteresser	36
Samfunnsinteresser.....	36
Formidlingsmetodiske interesser.....	37
Politiske interesser.....	38
Publikumsinteresser.....	38
Verneinteresser.....	39
Forholdet mellom ulike interesser	39
5.2 Interesser og kulturminneverdier i de lokale verdiskapingsprosjektene.....	40
5.3 Oppsummering	41
Kap 6 På hvilken måte kan møter mellom ulike interesser gi et bærekraftig kulturminnevern, og hva er utfordringene knyttet til dette?	43
6.1 Verneinteresser + verdiskapingsinteresser = sant?	43
Publikumsinteresser og vern.....	43
Verdiskaping og vern.....	44
Formidlingsmetodiske interesser og vern.....	44
Politiske interesser, samfunnsinteresser og vern	45
6.2 Kompetanseutfordringene i møtet mellom flere interesser	46
6.3 Fordeler og ulemper med autentiske kulturminner versus rekonstruerte objekt i en verdiskapingskontekst	49
Den autentiske Villaen.....	50
Villaen som rekonstruksjon	51
Destinasjon Dærga som et autentisk kulturmiljø.....	52
Et konstruert samisk kulturmiljø	53
Autentisk kulturminne versus rekonstruksjon	53
6.4 Oppsummering	54
Kap. 7 Suksessfaktorer i kulturminnebasert verdiskaping	55

7.1 Hvilke faktorer presenteres som viktige for å oppnå en balanse mellom interesser?.....	55
Ledelse og organisering.....	55
Forholdet mellom aktører.....	56
Produktutvikling og kvalitet.....	57
Kunnskap og kompetanse i prosjektene.....	58
7.2 Veien til suksess.....	58
Organiseringskriteriet.....	58
Relasjonskriteriet.....	59
Kvalitetskriteriet.....	59
Kompetansekriteriet.....	60
7.3 Oppsummering.....	61
Kap. 8 Hva skal til for å oppnå balanse mellom kulturminneinteresser og verdiskapingsinteresser?...	63
Litteraturliste.....	67
Figurer.....	70
Vedlegg.....	71
Informanter.....	71
Informasjonsbrev til informanter.....	72
Intervjuguider.....	73

Kap 1 Innledning

1.1 Bakgrunn og tematikk

Bakgrunnen for valg av tema for oppgaven til *Kulturminnebasert verdiskaping* er temaets aktualitet. Både nasjonalt, regionalt og lokalt er det et økt fokus på verdiskapingsaspektet ved kultur og kulturminner.

På lokalt plan synliggjøres temaets aktualitet ved at næringslivsaktører og fagfolk innen næringsapparatet i den kommunen der jeg arbeider, har økt oppmerksomhet på mulighetene for turisme basert på lokal kulturarv, samtidig som jeg selv opplever at verdiskapingsaspektet er viktig argumentasjon for å nå fram politisk med saker som angår kulturminner. For meg som jobber innen kultur og kulturminner på lokalt nivå, dukker problemstillinger opp: Når man jobber med kulturminner ut fra næringsperspektiv, vil da andre perspektiver vektlegges enn det kulturminneforvaltningen gjør? Hvordan kan møtet mellom kulturminneinteresser og næringsinteresser føre til god kulturminneforvaltning? Og videre: Er en vellykket kulturminnebasert verdiskaping knyttet til "rett person på rett sted til rett tid" eller er det mulig å finne fram til faktorer som sammen kan være veiledende som en metode til suksessfylt resultat? Dette er jeg nysgjerrig på å finne ut mer om.

På nasjonalt nivå ser vi at kulturminnebasert verdiskaping er nedfelt i flere stortingsmeldinger, både om kulturminner, om kulturnæringer og om regional utvikling.¹ Riksantikvarens satsing i *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet* og Direktoratet for naturforvaltnings satsing i *Naturarven som verdiskaper* synliggjør også en fokusering på tematikken.

1.2 Problemstilling

Opgaven omhandler problemstillinger knyttet til bruken av kulturminner i *kulturminnebasert verdiskaping*. Gjennom bredere bruk av kulturminner som ressurser i verdiskaping blir flere aktører involvert. Når det blir flere aktører innen kulturminnevernet, er det grunn til å tro at oppfatningene omkring hva som er et kulturminner, hvilke verdier de har, og på hvilken måte de bør brukes og bevares, vil sprike i større grad enn før. Med flere interesser både for type

¹ Blant annet: St.meld. nr. 48 (2002 – 2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*
St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*
St.meld. nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*
St.meld. nr. 21 (2005-2006) *Hjarte for heile landet – om distrikts og regionalpolitikken*
Meld. St. 35 (2012 - 2013) *Framtid med fotfeste*

bruk og ønsket verdiskapingseffekt oppstår spørsmål om vekting mellom interesser og om hva som gir grunnlag for suksessfull, bærekraftig forvaltning.

Problemstillingene i oppgaven er formulert slik:

Hovedproblemstilling:

Hva skal til for å oppnå balanse mellom kulturminneinteresser og verdiskapingsinteresser innenfor kulturminnebasert verdiskaping?

Underspørsmål:

- **Hvordan brukes kulturminner i verdiskapingsprosjekter?**
- **Hvilke interesser møtes i kulturminnebasert verdiskaping?**
- **På hvilken måte kan møter mellom ulike interesser gi et bærekraftig kulturminnevern, og hva er utfordringene knyttet til dette?**
- **Hvilke faktorer presenteres som viktige for å oppnå en balanse mellom interesser?**

1.3 Forskningsstatus

Kulturbasert verdiskaping har hatt fokus i forskningsmiljøer fra midten på 1980-tallet², der forskningsmiljøer som Telemarksforskning og andre har sett på utviklingen av kulturnæringer og på kulturens ringvirkninger gjennom en rekke publikasjoner. Kulturminner og verdiskaping har i liten grad vært inkludert i dette. Flere studier, deriblant Econs *Kulturarv og Næringsutvikling*³ og Baadsvik og Daugstads *Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping*,⁴ pekte tidlig på 2000-tallet på behovet for mer detaljert forskning for å avdekke sammenhengene mellom kulturminner og verdiskaping. Forskning på kulturminnebasert verdiskaping fikk økt etterspørsel i etterkant av stortingsmeldinga *Leve med kulturminner*⁵. NIKU og Econ Pöyry utførte i 2005-2008 et felles forskningsprosjekt *Kulturarv og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros*, og på grunnlag av dette utarbeidet Econ forskningsnotatet *Økonomisk verdiskaping av kulturminner* på oppdrag fra Riksantikvaren i 2008. I 2005 igangsatte Riksantikvaren sitt Verdiskapingsprogram der Nordlandsforskning og Telemarksforskning har hatt oppdraget med følgeevaluering. I Direktoratet for naturforvaltnings verdiskapingsprogram *Naturarven*

² Arnestad 2011:3

³ ECON Analyse AS 2003

⁴ Baadsvik & Daugstad 2003.

⁵ St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*

som verdiskaper er det Nordlandsforskning som står for følgeevalueringen.

Ut over reine forskningsrapporter finnes artikler og litteratur knyttet til tematikken sett fra ulike faglige ståsteder. Fra kulturminnefaglig synsvinkel finnes eksempelvis Arne Lie Christensens *Kunsten å bevare* (2011), fra reiselivsfaglig ståsted, eksempelvis Sølvi Lyngnes *Kultur og turistattraksjoner* (2007) og fra sosialantropologisk synsvinkel, eksempelvis Dag Jørund Lønnings bok *Liv i fjøsan. Forfall, forandring og fornyelse* (2013).

1.4 Metode og forskningsdesign

I denne oppgaven bruker jeg kvalitative metoder, gjennom en kombinasjon av litteraturanalyse, case-studier og intervju. Den valgte problemstillingen er allmenngyldig og omhandler kulturminner generelt, men jeg bruker to prosjekter i Røyrvik kommune som eksempler for analyse, Villaen i Gjersvika og Destinasjon Dærga. Begge disse er verdiskapingsprosjekt med kulturarv som grunnlag. Villaen i Gjersvika ble bygget som direktørvilla for Grong Gruber på begynnelsen av 1900-tallet, mens Destinasjon Dærga er et prosjekt der man ønsker å skape formidlingsaktivitet tuftet på sørsamisk kultur og historie. Oppgaven bygges opp med en teoridelen der jeg gjennom litteraturstudier finner faktorer som jeg seinere kan bruke i analysedelen. I litteraturstudiet er rapporter knyttet til Riksantikvarens *Verdiskapingsprogram på kulturminneområdet* og Direktoratet for naturforvaltnings *Naturarven som verdiskaper* sentrale.

1.5 Tilnærming og avgrensing

Tematisk avgrenses oppgaven til analyse av ulike interesser i samband med kulturminnebasert verdiskaping, og hvilke faktorer som er viktige for å oppnå balanse mellom interesser. Gjennom bruk av eksempler avgrenses store deler av analysematerialet til innhentet informasjon knyttet til verdiskapingsprosjekt i Røyrvik kommune i Nord-Trøndelag.

Min tilnærming til temaet, der jeg forutsetter at bærekraft er et mål og en balanse mellom interesser er ønskelig, farger oppgaven og synliggjøres i formuleringen av hovedproblemstillingen.

I behandlingen av hovedproblemstillingen vil en forenkling av begrepsforståelsen gjøre arbeidet mer håndterbart. Jeg forenkler *kulturminneinteresser* til å bety et vern, der kulturminneverdier ved aktuell materiell eller immateriell kulturarv ivaretas. Videre opererer jeg med en begrensning av begrepet *verdiskapingsinteresser* til å bety næringsinteresser og samfunnsinteresser i forståelsen økonomisk vinning, og styrking av et områdes attraktivitet som bosted og turistdestinasjon.

1.6 Strukturen i oppgaven

Etter innledningskapittelet representerer kapittel 2 teoridelen av oppgaven. Her vil jeg ta for meg kulturminnebegrepet, framveksten av kulturminnevernet og opprinnelsen til natur- og kulturminnebasert reiseliv, kulturminner som ressurs og verdiskaping og bærekraft.

Kapittel 3 er metodekapittelet, der jeg informerer om de ulike kildegrupper jeg har anvendt og de metoder jeg har brukt for innhenting av materiale og analyse av problemstillingene i oppgaven.

I kapittel 4 presenterer jeg de to eksemplene fra mitt lokalmiljø som er sentrale i oppgaven. Sammen med informasjon om lokalitetene foretar jeg en analyse av hvordan kulturminner benyttes i verdiskapingsprosjektene.

Kapittel 5 er en analyse av hvilke interesser som knytter seg til kulturminnebasert verdiskaping, slik de framkommer gjennom de intervjuer jeg har foretatt.

I kapittel 6 ser jeg på om møter mellom ulike interesser kan føre til et bærekraftig kulturminnevern. I siste del av dette kapittelet ser jeg nærmere på autentiske kulturminner, i motsetning til kopier eller rekonstruksjoner, gjennom drøftinger knyttet til Villaen i Gjersvika og Destinasjon Dærga.

Kapittel 7 er en analyse av suksessfaktorer, der jeg formidler og drøfter informasjon fra informantene mine om hva som skal til for å lykkes med kulturminnebasert verdiskaping. Til supplement bruker jeg informasjon fra rapporter tilknyttet Riksantikvarens og Direktoratet for Naturforvaltnings verdiskapingsprogram, samt en rapport om innovasjonsprosesser utarbeidet av NORUT.

Gjennom avslutningskapittelet, kapittel 8, vil jeg samle trådene, og konkludere på hva som skal til for å oppnå en balanse mellom verneinteresser og verdiskapingsinteresser i kulturminnebasert verdiskaping.

Kap 2 Bakgrunn for kulturminnebasert verdiskaping

I dette kapitlet framlegges tematisk og historisk grunnlag og forankring for analyser og drøftinger i kapitlene 4-7. Jeg presenterer de i lys av et modernitetsperspektiv der vår tid danner basis for forståelsen av endringer i oppfatningen av kulturminner og kulturminnevernet.

2.1 Hva er et kulturminne?

Da kulturminnevernet oppsto var det åndseliten, som en del av overklassen, som definerte hva som skulle bevares og hva som var et kulturminne. Det ligger en stor makt i å definere kulturminners verdi, da nettopp verdigrunnlaget skaper forutsetninger for hvordan fortiden skal forstås og presenteres, og dermed hvilke historier eller kulturer som tillegges betydning.⁶ Gjennom oppbyggingen av kulturminneforvaltningen ble makten til å definere kulturminner flyttet til et statlig embete og etter hvert til Riksantikvaren som et direktorat under Miljøverndepartementet.

Over tid skjedde en demokratisering av kulturminnevernet og fra 1990 ble regionalt ansvar for kulturminner overført til fylkeskommunene og seinere også til Sametinget, slik kulturminneforvaltningen dag er organisert.⁷ Gjennom denne prosessen, forsterket ved behov for ny bruk av kulturminner, grunnet blant annet samfunnsendringer, ses tendensen til en voksende krets av aktører innenfor kulturminnevernet. Kommunene har fått en større rolle, foreninger og organisasjoner er blitt flere og sterkere, og stadig flere privatpersoner deltar i forvaltningen av kulturminner, noe som delvis må ses i sammenheng med at flere kulturminner fredes, registreres og tilgjengeliggjøres.

I etterkant av stortingsmeldingen *Leve med Kulturminner*⁸, der kulturminnene i større grad blir sett som ressurs for andre samfunns mål, er det blitt flere aktører som definerer hva som er et kulturminne. Dette ser vi blant annet innenfor kulturminnebasert verdiskaping. Det svenske Riksantikvarämbetet har jevnlig, siden 2002, lagt fram trendanalyser med kartlegging av de konsekvenser hovedtrendene i samfunnsutviklingen gir for forvaltningen av kulturminner.⁹ Blant hovedtrendene i rapporten av 2010 ble " Fler är med och definierar kulturarv " presentert som en trend i dagens samfunnsutvikling.

⁶ Gibson og Pendlebury 2009:2

⁷ Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven, §1 nr 2.

⁸ St. meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med Kulturminner*

⁹ Riksantikvarämbetet 2010

Den første norske riksantikvar, Harry Fett, var den som først tok i bruk begrepet *kulturminne*, men ikke før på 1960-tallet ble begrepet tatt allment i bruk.¹⁰ Inntil da hadde begrepene *fortidslevninger* og *fortidsminner* vært brukt.¹¹ Begrepet kulturminne kan forstås på ulike måter. En aktuell innfallsvinkel er å skille mellom en *juridisk* og en *kulturell* forståelse av begrepet.¹²

Kulturminneloven (KML) definerer i § 2 kulturminner som "alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til". Selve begrepet kulturminne er verdinøytralt, men som det framgår av KML § 2, fjerde ledd, er det de kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner som kan vernes etter loven. Kulturminner eldre enn 1537, stående byggverk eldre enn 1650 og samiske kulturminner eldre enn 100 år, er automatisk fredet¹³, mens nyere tids kulturminner kan fredes gjennom vedtak etter KML §§ 15, 20 eller 22a.

I en kulturell forståelse av kulturminnebegrepet vil sammensettingen av ordene *kultur* og *minne* skape dimensjonene i forståelsen. *Kultur* knytter seg til det menneskeskapte, men kan også vise til at det finnes ulike kulturer, både nasjonalt og internasjonalt, og det finnes ulike subkulturer innenfor en kultur. En norrøn, eller norsk kultur, i kontrast til en samisk eller kvensk kultur, er en måte å trekke linjene på, men innenfor enhver kultur finnes ulike aspekter som kvinnekultur, arbeiderkultur, kystkultur osv. Begrepet *minne* knyttes til mennesker som erindrer noe fra nær eller fjern fortid. Begrepet er mer verdiladet og kan opptre på flere nivåer, det kan være personlige minner, men kan også knytte seg til en nasjons, eller en kulturs, kollektive hukommelse. Ofte vil gjenstander eller fysiske levninger være viktig for å bidra til at man erindrer historier, opplevelser og hendelser i fortiden. Med denne innfallsvinkelen kan man tenke kulturminner som fysiske objekt som bidrar til en kollektiv hukommelse, og de kan på denne måten ha verdier på lokalt, regionalt eller nasjonalt plan.

Siden 1990 har begrepet *kulturarv* stadig blitt tatt mer i bruk, delvis som en erstatning for kulturminnebegrepet. En forklaring på dette kan være målet om å tilpasse seg en internasjonal språkbruk, da kulturarv er den direkte oversettelse av *Cultural heritage*. Folkloristen Anne Eriksen har pekt på at begrepet *kulturarv* har en sterkere samtidsorientering enn begrepet *kulturminne*, ved at objektene knyttes til *noen*, i vår tid, som er *arvinger* av en kultur.¹⁴ På den ene siden kan dette skape distanse til de som ikke er arvinger av den samme

¹⁰ Christensen 2011:13

¹¹ Ibid

¹² Ibid: 12-13

¹³ Kulturminneloven § 4, første, andre og tredje ledd.

¹⁴ http://morgenbladet.no/samfunn/2009/kulturarven_griper_om_seg - lastet ned 21.04.2013

kulturen, noe begrepsbruken er blitt kritisert for av fra eksempelvis flere danske kulturforskere.¹⁵ På den andre siden kan dette føre til en opplevelse av økt eierskap til kulturuttrykkene gjennom å være en arving. Begrepet opptrer samtidig som mer altomfattende ved at det omfatter *alle* arvede kulturuttrykk - både materielle og immaterielle. Samtidig som begrepet kulturarv omfatter både det immaterielle og det materielle, rommer det også både det abstrakte, eksempelvis mattradisjoner, språk og litteratur, og det konkrete, som en ost, et dialektuttrykk og ei bok.¹⁶

Etter min mening synes ikke forskjellene mellom *-arv* og *-minne* å innebære store ulikheter i relasjonen mellom objekt og menneske sett i forhold til tilknytning og identitet. Både *minne* og *arv* medfører at forståelsen av objektene kan være subjektiv ved at ulike mennesker knytter ulike følelser til objektene. På tilsvarende måte som *-arv*, forutsetter noen som arver, forutsetter *-minne*, noen som minnes. Sett i sammenheng med endringen i hvem som definerer hva som er verneverdig, er imidlertid endringen fra en mer verdinøytral juridisk forståelse av begrepet til en mer allmenn og samfunnsorientert forståelse, aktuelt å se i sammenheng med utviklingen av instrumentaliseringen av kulturminner.

2.2 Framveksten av kulturminnevernet og opprinnelsen til natur- og kulturminnebasert turisme.

Tanken om vern av kulturminner kom til Norge på slutten av 1820-tallet.¹⁷ I Europa var denne ideen allerede etablert. Ønsket om bevaring var den gang knyttet til ønske om å framheve et lands eller områdes storhetstid. I Tyskland ble, som i Norge, middelalderen framhevet, mens i Sør-Europa var det fornminner fra antikken man satte fokus på. I 1844 ble arbeidet med kulturminnevern organisert, gjennom opprettelsen av *Foreningen til Norske fortidsminnesmærkers Bevaring*, og 16 år etter kom den første offentlige lønnede stilling innen kulturminnevernet: *Inspektør for rikets Oldtidslevninger*. Lov om forbud mot utførsel av løse fortidslevninger ble vedtatt i 1904, lov om fredning og bevaring av fortidslevninger i 1905 og bygningsfredningsloven i 1920. Riksantikvarembetet ble opprettet i 1912, og ble i 1972 til et direktorat under miljøverndepartementet. I 1978 ble Kulturminneloven vedtatt og i 1992 ble kulturmiljø tatt inn i loven gjennom en endring.

Ideen om å bevare kulturelement fra fortiden kom til Norge på en tid der Norge nylig hadde løst seg fra 400 år union med Danmark, og var i en prosess med nasjonsbygging og løsrivelse fra Sverige. Bevaring av kulturminner fungerte som et ledd i byggingen av en

¹⁵ av Kirsten Hasterup og Bernhard Eric Jensen, jf Christensen 2011:193

¹⁶ http://morgenbladet.no/samfunn/2009/kulturarven_griper_om_seg - lastet ned 21.04.2013

¹⁷ Christensen 2011:9

nasjonal identitet. Minoritetskultur, eksempelvis samisk, var helt utelukket i oppbyggingen av den nasjonale, norske kulturforståelsen. Ut over 1800-tallet kan kulturminneinteressen, som en del av nasjonalromantikken, også forstås som en reaksjon på industrialiseringen. Samfunnsutviklingen hadde satt fart, folk flyttet fra landsbygda og inn til byene og industrisamfunn ble etablert. Den raske samfunnsutviklingen opplevdes som en trussel mot kontinuitet og det bestående. En sterk og voksende arbeiderklasse skapte i tillegg et behov hos overklassen til å markere distanse. Bevaring av kulturarv ble brukt som middel mot de samfunnsoppløsende tendensene og de nye byborgernes rotløshet. Funnet av Osebergskipet i 1904 forsterket prosessen og bruken av kulturarven i byggingen av en nasjonal identitet.

En bevisst bruk av kulturminner for å tiltrekke seg besøkende finner vi eksempler på langt tilbake i tid. Internasjonalt sett er turisme kjent som fenomen allerede fra tiden før Kristus. Så tidlig som rundt 500 f.kr var det etablert reiseruter i middelhavsområdet med transport, overnatting og servering, ved og mellom attraksjoner.¹⁸ I Norge vokste turismen fram på 1800-tallet, på samme tid som interessen for kulturminner. Fra før hadde imidlertid også dannelsesreisene, der unge menn fra aristokratiet dro ut i verden for sin utdannelses og dannelses skyld, hatt et preg av turistisk formål.¹⁹

Som en drivkraft i utviklingen av turismen var Rousseaus filosofi om menneskenes behov for å vende tilbake til naturen.²⁰ Den norske naturen ble sett på som eksotisk, og et økende antall reisende ville oppleve fjell, daler og fjorder. Utviklingen av ny teknologi, ikke minst dampskip og damplokomotiv, gav økte muligheter for reising.

De første turistene i Norge var gjerne oppdagere, vitenskapsmenn eller kunstnere, og utover 1800-tallet kom også engelske laksefiskere. Flere reiseskildringer, slik som Emely Lowes bok *Reise i Norge i 1856*, skildrer natur og naturopplevelse.²¹ Billedkunstneren I.C. Dahl trekkes ofte fram som sentral i forbindelse med etableringen av kulturminnevernet i Norge. Det var på en av sine reiser, der formålet var å utforske den norske naturen i fjellområdene, at han ble oppmerksom på stavkirkene.²² Dette førte til en stor oppmerksomhet mot den eldre norske kulturarven, og ble starten på det som etter hvert ble en kulturvernbevegelse, idet han omtalte kirken som et nasjonalt klenodium.²³

J. Pine og J.H. Gilmore beskriver samfunnsutviklingen fra jordbrukssamfunnets

¹⁸ Lyngnes 2007:29

¹⁹ Ibid:31

²⁰ Ibid:33

²¹ Ibid:34

²² Christensen 2011:10

²³ Ibid.

råvareproduksjon via industrisamfunnets varer og servicesamfunnets tjenester til opplevelsessamfunnet der opplevelse står i sentrum.²⁴ Sentralt i opplevelsessamfunnet står opplevelsen av "noe som er verdt å huske". Dette er etter deres teori attraksjonenes utfordring og målsetning. Begrepet *opplevelsesøkonomi* ble tatt i bruk for alvor etter lanseringen av boka *The experience economy* i 1999²⁵ og er implementert i begrepsapparatet innenfor næringsutvikling og reiselivsteori. Opplevelsesøkonomien blir imidlertid i flere sammenhenger kritisert for å være kynisk, begivenhetsorientert, spektakulær og kommersiell.²⁶ Sosialantropologen Dag Jørund Lønning har lansert begrepet *innlevelsesøkonomi* som en motpol til opplevelsesøkonomien,²⁷ der innlevelse handler om deltagelse, engasjement og et syn på lokale natur- og kulturressurser som lokalbefolkningens arena for utvikling av lokalsamfunnet gjennom deres egen tolking og verdigrunnlag.²⁸

2.3 Kulturminner som ressurs

Kulturminner har verdier som gjør de bevaringsverdige som representanter for fortida og som viktige elementer for en kulturs kollektive hukommelse. I Rapporten *Kulturminner og verdiskaping i Norden*, basert på en nordisk workshop i regi NIKU²⁹, fremmes viktigheten av kulturminnenes *egenart* som utgangspunkt for verdiskaping.

Generering av økonomiske verdier blir i et slikt perspektiv hovedsakelig et ledd i å nå det egentlige målet: å ta vare på kulturminner eller å styrke en lokal eller regional forankring. Ønsket er også at en slik strategi skal kunne minimere konflikten mellom vern og utvikling.³⁰

Det ble stilt spørsmål om denne strategien tar høyde for kulturminners egenverdi, eller om kulturminnene kun er viktige på grunn av deres potensial for å generere andre verdier. Kulturminneforvaltere i de nordiske landene understreket under workshopen at verdiskapingsstrategien er viktig for å sikre bevaring også av kulturminnene som først og fremst er verdifulle gjennom sin egenverdi.³¹ Både verdiskaping i form av vernetiltak og verdiskaping i form av bevissthet og økt interesse for bevaring, kan føre til styrket bevaring av kulturminnets egenart. Ofte får kulturminner imidlertid en større samfunnsmessig verdi dersom de anvendes aktivt som kilde for formidling, opplevelse og kunnskap.

²⁴ Pine & Gilmore 1996:6 gjengitt etter Lyngnes 2007:170-171

²⁵ Skrevet av Pine & Gilmore 1999

²⁶ Arnestad 2011

²⁷ Ibid.

²⁸ Lønning 2011b

²⁹ Omland, Skar og Fageraas 2007

³⁰ Ibid:17

³¹ Ibid.

Tanken om kulturminners egenverdi henger sammen med ideen om kulturminner som fellesgoder. Når kulturminner i økende grad brukes i turistisk sammenheng som en del av et turistprodukt, fører dette til en styrket fokusering på kulturminner som ressurs for avkastning. Dette endrer forutsetningene om kulturminner som fellesgoder. Fra å være et fellesgode blir kulturminnene nå oftere oppfattet som et gode som man kan ha personlig økonomisk utbytte av. I *Kulturminner og verdiskaping i Norden* vises det til at kulturminnene er fellesgoder som ikke omsettes i markedet og dermed ikke har noen markedspris.³² Likevel er det vert å observere at kulturminner som fellesgode kan trues av den økende instrumentaliseringen av kulturarv, slik det også trekkes fram i den svenske Riksantikvarens trendanalyse.³³

Kulturminner har siden vernetanken oppsto, blitt brukt som et middel for å oppnå noe annet.³⁴ I sin eldste fase var formålet i stor grad knyttet til kulturell verdiskaping, og spesielt til oppbygging av nasjonal identitet. Etter en fase der kulturens og kulturminners egenverdi har blitt løftet fram, er forventinger om kulturarven som middel for verdiskaping økt, og er blitt konkretisert og forsterket de siste årene.

Som et grunnleggende element for instrumentaliseringen av kulturminnevernet ligger tanken om *vern gjennom bruk*. Denne strategien har blitt en måte for kulturminnevernet å møte samfunnsutviklingens verneskepsis med. Ny bruk av eldre bygninger er et ideal, selv om dette i mange tilfeller kan innebære tilpassinger og endringer som reduserer kulturminnets autentisitet og i mange tilfeller dets verneverdi.

De siste årenes dreining mot en tettere kobling mellom kulturminner og verdiskaping, har utvidet bruksområdet for kulturminnene. *Vern gjennom bruk* handler ikke bare om å kunne fortsette å bo i gamle hus, men handler nå også om tilrettelegging for å tiltrekke seg turister. I forbindelse med økt konkurranse om turistene på et mer og mer globalt reiselivsmarked er behovet for særpreget kommet i fokus, noe som har forsterket ønsket om å bruke kulturminner og kulturarv i reiselivssammenheng. I følge den svenske etnologen Owe Ronström er det en aktuell problemstilling i Visby på Gotland at kravet om særpreget tilsynelatende blir viktigere enn hensynet til historisk ekthet.³⁵ Han viser at estetisering, historisk ensretting og ønske om tilbakeføring får økt aktualitet når kulturminner blir gjort til "merkevarer", slik Visby har blitt gjennom sin status som verdensarv. Det økende behovet for å dyrke fram et særpreget er blitt sterkere ettersom konkurransen om besøkende og tilflyttere har flyttet seg fra et regionalt til et globalt marked. Utfordringene med å finne balansen

³² Omland et al. 2007 :74

³³ Riksantikvarämbetet 2010:36

³⁴ Jf kap 2.2

³⁵ Ronström 2008:204

mellom verneinteresser og verdiskapingsinteresser blir på denne måten forsterket.

Konseptet *economuseer*, som ble utviklet i Canada, ser ut til å etablere seg også i Norden³⁶. Gjennom *economuseer* etableres utstillings- og formidlingsaktiviteter knyttet til aktive verksteder innenfor tradisjonelle håndverk eller lignende tradisjonskunnskap. Konseptet fører ulike interesser sammen på en måte som både legger til rette for opprettholdelse og videreføring av tradisjonell kunnskap, sammen med formidling av historikk, tradisjon og gjerne salg av håndverksprodukter. På denne måten representerer *economuseumstanken* et godt eksempel på kulturminnebasert verdiskaping, der både mål om lønnsomhet og ønsker om bevaring kan forenes.

Utvikling av kulturarvnæring og turisme handler om kommersialisering, konsum og varegjøring³⁷ av kulturarv. Tittelen på publikasjonen knyttet til avslutningen av første fase i Riksantikvarens verdiskapingsprogram *Kulturarv som varer*, gir en dobbelbetydning som er karakteriserende for utfordringer knyttet til kulturminner og verdiskaping. Innenfor reiselivet oppfattes i utgangspunktet ikke kultur i seg selv som et turistprodukt. Kultur betraktes derimot som en ressurs, som en råvare som det kan utvikles et turistprodukt på grunnlag av.³⁸ Det handler om å synliggjøre og legge til rette for at kulturelle uttrykk, tradisjoner og kulturminner omdannes fra hverdagspraksiser til attraktive konsept som skaper etterspørsel og betalingsvilje. Kulturarven endres fra å ha en egenverdi til å bli underholdning og en vare som kan selges på et marked. Sammen med ønsket om å kjøpe en opplevelse har det å "ha vært der" fått en stor betydning. Det er skapt et behov for en vare, ved at det å "ha vært" på bestemte steder har blitt et sosialt fenomen, knyttet til symboleffekter og status. Steder eller attraksjoner som har status som et "har vært der -sted" vitner om en sterk merkevarebygging, der det tydelig er skapt et *behov* for å oppsøke en spesiell attraksjon.

Et aktuelt perspektiv i denne sammenhengen er at det ikke er bare selve kulturminnet som er ressursen, men den viktigste faktoren er de mennesker som er villig til å bruke tid og penger på verdiskaping.³⁹ Menneskene bak en slik satsing, og omgivelsenes evne til å bygge opp under slike initiativ, blir ofte satt lite fokus på. I sluttrapporten til Nordlands-prosjektet *Liv i Fjøsan* framheves *interesse, kunnskap og relevant ressursgrunnlag* som de tre sentrale faktorer som vil øke mulighetene for å lykkes med verdiskapingsprosjekt.⁴⁰

³⁶ <http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Kultur/EU-prosjekt/Economuseum/> lastet ned 14.05.2013

³⁷ Eng. Commodification

³⁸ Lyngsnes 2007:44

³⁹ Lønning 2013:27

⁴⁰ Ibid

Samtidig som vi globalt ser at etnisk bevissthet styrkes som del av en mer eksistensiell orientering, blir det som er etnisk, i voksende grad grunnlaget for kommersialisering.⁴¹ Dette er særlig aktuelt innenfor urbefolkningsturisme, med paralleller til kulturminnebasert verdiskaping. Det er ofte det eksotiske og det autentiske som er grunnlaget for turismens interesse for kulturen. Utfordringer ligger i hva som vises frem, hvordan det gjøres og av hvem, blant annet fordi kulturarven ofte er sårbar. Dette skaper samtidig et potensial for en sammenfallende interesse mellom verdiskaping og vern ved at turister etterspør det autentiske.⁴²

Også innenfor Europa og EU finnes føringer som berører kulturarv og verdiskaping. Fokuset på kunnskap og læring er blitt sterkt i Europa. EU har arbeidet fram en oversikt over det som anses som nøkkelkompetanser, som befolkningen i Europa bør inneha for at EU skal være konkurransedyktig i det globale markedet.⁴³ Kulturell bevissthet er én av disse. For å inkludere størst mulig del av den europeiske befolkningen i kompetansebyggingen, er det lagt vekt på at kompetansebygging og læring skal foregå gjennom hele livet. ”Livslang læring”, som er et uttalt mål, gir kulturarvsinstitusjoner muligheter til å bli en viktig aktør i samfunnet, gjennom å gi opplæring og spre kunnskap til alle deler av befolkningen, samtidig som det legger grunnlag for kulturminnebasert verdiskaping.

I stortingsmeldingen *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*⁴⁴, framkommer det som et klart mål at kulturminner og kulturmiljøer skal gi grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling.⁴⁵ Videre finner vi i stortingsmeldinga *Leve med Kulturminner*⁴⁶, at regjeringen løfter fram en strategi for en satsing på kulturminnebasert verdiskaping ved å stimulere til at kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til utviklingen av levende lokalsamfunn og verdiskaping i næringslivet. Ett av tiltakene i strategien er å videreutvikle kulturminnefondet, ved ta et sterkere grep i arbeidet med å styrke prosjekter som bidrar til utvikling og verdiskaping, ett annet er etableringen av *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet*.

⁴¹ Comaroff& Comaroff 2009:140

⁴² Dette er en tråd jeg tar opp i kapittel 4.

⁴³ <http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/eos/eos-notatbasen/notatene/2007/sep/nokkelkompetanser-for-livslang-laring.html?id=523167>, lastet ned 12.04.2013

⁴⁴ St.meld. nr. 26 (2006-2007) *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*

⁴⁵ St.meld. nr. 16 (2006-2007) kap 7.1.1

⁴⁶ St. meld. nr 16 (2004-2005) *Leve med Kulturminner*

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

Riksantikvarens verdiskapingsprogram ble startet av Miljøverndepartementet og Riksantikvaren i 2006 og knyttet til seg elleve pilotprosjekter i den første fasen som gikk fram til 2010. Fra 2012 er programmets andre fase i gang der ni prosjekter deltar. Målet for pilotprosjektene har vært å (1) bruke kulturarven som utgangspunkt for verdiskaping, (2) sørge for bedre ivaretagelse av kulturarven og (3) utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.⁴⁷

I rapporten *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet - sluttrapport frå evalueringa*, er både verdiskapingseffekter og utfordringer lagt fram som resultater av verdiskapingsprogrammet.⁴⁸ Disse resultatene viser at det gjennom pilotprosjektene har foregått både miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping, samtidig som både verneeffekter og kompetanseeffekter av programmet er dokumentert.⁴⁹ I de ulike rapporter knyttet til verdiskapingsprogrammet, får man imidlertid inntrykk av resultater knyttet til kulturelle, sosiale og økonomiske verdiskapingseffekter er tillagt større vekt enn vurderinger av hvordan prosjektene ivaretar kulturminnenes verneverdier.

2.4 Verdiskaping og bærekraft

Det er store utfordringer knyttet til målbarheten ved kulturminnebasert verdiskaping. Økonomiske effekter kan la seg måle, mens kulturøkonomisk lønnsomhet gir større utfordringer. Ved måling av økonomisk verdiskaping, kan resultatene variere ut ifra hvilke elementer man velger å ta med i regnskapet, slik som type kostnader og tidsperspektiv, og om både direkte og indirekte kostnader tas med. Målbarhet av effekter som økt stedstilknytning, identitet og stolthet byr på store vanskeligheter. Martin Paju drøfter utfordringene omkring manglende målbarhet av kulturminnebasert verdiskaping i sin rapport *Tillväxt och kulturarv*.⁵⁰ Han understreker at en problematikk er at det mangler verktøy og metoder for å måle kulturarvens betydning for individer og derigjennom betydning for lokal og regional utvikling. Dette får effekter for kulturarvsektorens muligheter for å hevde kulturarvsatsing som strategisk verktøy i verdiskapingsrelaterte prosesser.⁵¹

Verdiskapingsbegrepet er vidt, noe som gjør det vanskelig å definere på en enkel måte. Der enkelte aktører skiller mellom økonomisk, sosial, kulturell og miljømessig

⁴⁷ <http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Verdiskaping/>, lastet ned 22.01.2013.

⁴⁸ Magnussen, Søfting, Brandtzæg og Haukeland 2011: 6-7 og 38 - 48.

⁴⁹ Bendz 2011:185- 186

⁵⁰ Paju 2004

⁵¹ Ibid:17

verdiskaping,⁵² har andre sett det hensiktsmessig å arbeide med kulturarv og verdiskaping ut fra en kulturøkonomisk og samfunnsøkonomisk tilnærming.

Kulturøkonomi handler om å bruke lokal kunnskap og kultur som ressurs for stedsutvikling og næringsutvikling. Som utviklingsstrategi er kulturøkonomi satt i fokus både nasjonalt og internasjonalt, eksempelvis gjennom EU og OECD.⁵³ Både materiell og immateriell kulturarv vil være viktige brikker i kulturøkonomien gjennom tradisjoner og kunnskap eksempelvis om håndverk, mattradisjoner, språk, mytologi, musikk, dans, landskap og kulturmiljø. Ut fra kulturøkonomisk tankegods vil grunnlaget for stedsutvikling og næringsutvikling bygge på lokalt særpreg. Trender som økt mobilitet og global turisme skaper større behov for å fokusere på lokale fortrinn for å skape attraktivitet og ønskede effekter som positiv befolkningsutvikling og flere arbeidsplasser.

Samfunnsøkonomisk sett representerer kulturminner og kulturmiljøer viktige ressurser.⁵⁴ Bevaring av bygninger skaper miljømessige verdier, gjennom at det spares ressurser i motsetning til å bygge nytt. Videre er bygningsmaterialene i eldre bygninger ofte i en kvalitet som gjør at de har lang varighet. Tradisjonelt vedlikehold skaper behov for spesialkunnskap og spesialprodukter, noe som igjen kan føre til arbeidsplasser både for produsenter, spesialister og håndverkere. Inntekter fra turisme og fritidsaktiviteter kan også gi gevinst i form av arbeidsplasser og andre direkte og indirekte økonomiske virkninger.

Med *kulturell verdiskaping* vises ofte til styrking av lokal identitet gjennom å løfte fram særpreg og egenart og gjennom å øke kunnskap om stedets historie gjennom formidling og kommunikasjon. Kulturell verdiskaping kan bidra til omdømmebygging som kan ha effekter som økt lokal stolthet og økt bolyst og trivsel.

Sosial verdiskaping synliggjøres gjennom økt engasjement og bevissthet omkring kulturminner. Dette kan føre til økt dugnadsvilje i befolkningen, økt interesse for kulturminner som ressurser i lokalsamfunnet, og økt samarbeid mellom ulike lokale aktører om bruk av kulturminner som møteplass og arena.

Økonomisk verdiskaping regnes som nettoproduksjon av økonomiske goder, altså mengden av økonomiske goder som er skapt, minus kostnadene ved produksjon. Verdiskaping kan da måles gjennom å se på overskudd i bedrifter og gjennom å måle indirekte og direkte sysselsetting som eksempelvis kulturminner genererer.⁵⁵ Et slikt

⁵² I Haukeland & Brandtzæg 2012:16, brukes begrepet " den brede verdiskapingen" som omfatter alle disse.

⁵³ LEADER II (2001): <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/euro/p1-1.htm>, lastet ned 21.04.2013.

⁵⁴ Baadsvik & Daugstad 2003:11

⁵⁵ Econ Pöyry 2009:5

regnestykke vil alltid avhenge av hvilke kostnader som medregnes, eksempelvis om også langsiktige miljøkostnader regnes med.

Miljømessig verdiskaping innebærer å styrke kvalitetene og verdiene knyttet til kulturminner, kulturlandskap og natur. Miljømessig verdiskaping oppstår ved at disse verdiene skjøttes, holdes i hevd og bevares slik at kulturarven og naturmangfoldet sikres. Dette oppnås blant annet gjennom god helhetlig planlegging og forvaltning av det fysiske miljø, istandsetting, tilrettelegging, skjøtsel, gjenbruk og god ressursforvaltning.⁵⁶

Bærekraftig forvaltning er et overordnet mål for forvaltning av kulturminner og kulturlandskap. I stortingsmeldinga *Leve med kulturminner*⁵⁷ er det nedfelt at bruk av kulturminnene ikke skal gå på bekostning av behovet for å bevare kulturminnets egenart. Endringer må altså skje på kulturminnets premisser. Bærekraftbegrepet omfatter både de miljømessige, økonomiske, sosiale og kulturelle elementene. Man må kunne se disse i sammenheng med hverandre, med et langsiktig perspektiv, for å kunne skape en bærekraftig utvikling.

Begrepet bærekraftighet ses ofte i forbindelse med miljøvern og forvaltning av naturressurser. Den senere tiden brukes begrepet også i større grad om andre områder, deriblant i forbindelse med kulturminnebasert verdiskaping. Bærekraftig utvikling er nedfelt i Grunnloven § 110b, og omfatter kulturminner og kulturmiljøer.⁵⁸ Bærekraftig forvaltning kan forstås som en forvaltning der bruk og forbruk foregår uten å gå på bekostning av fellesgoder som skal være til nytte også for kommende generasjoner. Bærekraftighet handler om å ta vare på, skjøtte og bruke ressurser uten at de forringes. Samtidig som fysiske kulturminner på en slik måte bevares, fører bærekraftig verdiskaping også til bevaring av immateriell kulturarv ved at kunnskapen om tradisjonelle håndverksteknikker holdes i hevd. Mye av den tradisjonelle kunnskapen om teknikker og materialbruk er knyttet til en bærekraftig bruk av natur og omgivelser.

Innenfor urbefolkningsturisme, som er den del av kulturminnebasert verdiskaping,⁵⁹ kartlegger Valene Smith fire elementer som er aktuelle i en analyse omkring kulturens verdiskapingspotensial, som hun kaller *de fire H'ene*; habitat, historie, håndverk og kulturarv (*heritage*).⁶⁰ De fire H'ene er ment som analyseringsverktøy for å avdekke tålegrense og sårbarhet i urbefolkningsskulturen i vurdering av ulike typer verdiskaping. Etter hvert som

⁵⁶ Haukeland & Brandtzæg 2013 etter Meld. St. 35 kap 4.2.1

⁵⁷ St.meld. nr. 16 (2004 - 2005) *Leve med kulturminner*

⁵⁸ Kahn 2007:18

⁵⁹ og aktuell å se på som grunnlag for analyse av Destinasjon Dærga.

⁶⁰ Smith 1996, gjengitt etter Bacheloroppgave i Reiseliv og Relasjonsledelse 2011:15

generasjonene går, er det noen særtrekk som blir forsterket, mens andre blir svakere og kan på et kritisk tidspunkt forsvinne fra kulturen. I tillegg til at dette skjer naturlig, kan effekten bli forsterket i samband med verdiskaping. Smith mener at de viktigste målene for urbefolkningsturisme er; (1) å sikre at verdier som knytter urfolksamfunnet sammen, ikke går tapt, og (2) å skape respekt for skikker og verdier blant utenforstående, slik at man kan verdsette ulikhetene.⁶¹ Gjennom disse målene ser vi at premisset om bærekraftighet er grunnleggende.

2.5 Oppsummering

Dette kapitlet danner grunnlag for analysene senere i oppgaven ved å introdusere og drøfte teori og tankegods omkring kulturminnebegrepet og opprinnelsen til natur- og kulturminnebasert turisme, kulturminner som ressurser og verdiskaping og bærekraft. Framlagt teori underbygger kulturminnevernets forsterkede rolle som samfunnsaktør og aktualiserer temaet kulturminnebasert verdiskaping.

⁶¹ Smith 1996, gjengitt etter Bacheloroppgave i Reiseliv og Relasjonsledelse 2011:14

Kap 3 Metode, kilder og kildekritikk

I denne oppgaven har jeg benyttet en kombinasjon mellom flere ulike kvalitative metoder. Litteraturstudier og dokumentanalyse brukte jeg for å tilegne meg kunnskap om tematikken, og som bakgrunnsstoff for egne analyser og vurderinger. Jeg brukte case-studier når jeg kartla, analyserte og vurderte verdiskapingsprosjektene Villaen i Gjersvika og Destinasjon Dærga. For å hente inn informasjon om interesser, tanker, utfordringer og suksessfaktorer knyttet til kulturminnebasert verdiskaping, benyttet jeg kvalitativt forskningsintervju supplert av observasjon og dokumentstudier.

3.1 Litteraturstudier og dokumentanalyse

For å gjøre min forskning kumulativ har jeg forsøkt å sette meg inn i forskningsrapporter og faglitteratur knyttet til kulturminner og verdiskaping. Allerede tidlig i prosessen, før problemstilling og innfallsvinkel for oppgaven var valgt, leste jeg rapporter fra Riksantikvarens verdiskapingsprogram og Arne Lie Christensen bok *Kunsten å bevare*. Senere i arbeidet brukte jeg på nytt følgeevalueringen til verdiskapingsprosjektet og Christensens bok, men denne gang leste jeg med tanke på å finne aktuelt stoff knyttet til interessekonflikter mellom verdiskaping og vern, og for å analysere hvilket fokus som var lagt på problemstillinger knyttet til bevaring av kulturminneverdier i verdiskapings-sammenheng.

For å innhente kunnskap om reiselivsteori, urbefolkningsturisme og innovasjonsprosesser har jeg lest forskningsrapporter knyttet til dette, blant annet utført av NORUT. Bacheloroppgaven *Det Samiske: en ressurs for reiselivet Konsekvenser og utfordringer* i Reiseliv og Relasjonsledelse ved Markedshøgskolen, 2011,⁶² var nyttig da den belyste problematikk fra et næringsutviklingsståsted og gav meg tips om aktuell teori, blant annet om boka *Kultur og turistattraksjoner, jakten på det norske - jakten på opplevelser* av Sølvi Lyngnes.

Ved valget om å bruke Destinasjon Dærga i analysedelen, måtte jeg sette meg inn i Direktoratet for Naturforvaltnings *Naturarven som verdiskaper*, da dette prosjektet er en del av det. Rapporter og dokumenter leste jeg først for å bli kjent med innhold og bakgrunn for programmet, seinere for å lete etter bevissthet omkring vern, da særlig i tilknytning til ny bruk og verdiskaping, og interesser knyttet til dette. Jeg har brukt mest tid på de seineste rapportene knyttet til verdiskapingsprosjektene, med bakgrunn i at disse i størst grad har kunnet formidle resultater. Når det gjelder Naturarv-prosjektet, har jeg vært bevisst på at prosjektet ikke er

⁶² Det er kun oppgitt kandidatnummer og ikke navn på studentene som har skrevet oppgaven.

avsluttet ennå, noe som gjør at endelige resultater og konklusjoner ikke utarbeidet.

Det svenske riksantikvarembetets trendanalyse har jeg brukt for å innhente kunnskap om kulturminner som ressurser. Det samme gjelder Owe Ronströms analyse av Visby på Gotland. Enkelte artikler fra fagtidsskrift og faglitteratur er videre benyttet i oppgaven, blant annet Martin Pajus "Tillväxt och kulturarv", og Lars Rohdes "Autentisitet i friluftsmuseene" i boka *Samlinger og museum*.

Som bakgrunns litteratur for metodekapittelet har jeg brukt bøkene Tove Thaaard: *Systematikk og innlevelse*, Olav Dallan: *Metode og oppgaveskriving for studenter* og Knut Halvorsen: *Å forske på samfunnet*. I tillegg har jeg brukt *Referansehåndboka* av Inger Cathrine Spangen. I forbindelse med definisjoner av begreper har jeg benyttet både rapporter og nettsidene til Riksantikvaren og til Direktoratet for naturforvaltning, samt sett på bruken av begrepene i Stortingsmeldinger. Stortingsmeldinger er også brukt for å se endringene av kulturminnevernets samfunnsrolle. Som supplerende litteratur har jeg sett på forskningsrapporter fra ulike institusjoner, som NIKUs rapport *Kulturarv og stedsidentitet* skrevet av Grete Swensen m.fl, NINAs rapport *Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping* skrevet av Karoline Daugstad og Karl Baadsvik, Econs rapporter *Kulturarv og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros*, og *Økonomisk verdiskaping av kulturminner*, NIKUs rapport *Kulturminner og verdiskaping i Norden* og Høgskulen for landbruk og bygdeutvikling sin følgeevaluering av prosjektet *Liv i fjøsan*.

Mange rapporter om verdiskapingsprosjekter er skrevet av de som selv har arbeidet med prosjektene og som har behov for å synliggjøre suksess i den hensikt å bidra til videre finansiering av prosjekt eller for å få ut resttilskudd. Samtidig er det gjerne de som selv har drevet et verdiskapingsprosjekt som har mest innsikt i prosesser og tankegods knyttet til arbeidet. Det synes derfor som en viktig strategi å både lese rapporter fra prosjekteiere, men også fra forskere som ser verdiskapingsprosesser eller prosjekter utenifra og kan gjøre vurderinger fra en mer objektiv vinkel. Jeg er videre bevisst på at også forskningsrapporter knyttet til prosjekter bør leses i lys av at dette ofte er oppdragsforskning, og at forskningsinstitusjoner er økonomisk avhengig av å få oppdrag utenifra. Mange av de dokumentene jeg har brukt, er skrevet med et annet formål enn det jeg bruker de til og må leses i lys av dette.

3.2 Case-studier

Destinasjon Dærga og Villaen i Gjersvika har jeg studert gjennom befaringer og gjennom å lese prosjektplaner og rapporter knyttet til utvikling av lokalitetene. Også de fleste av

informantene jeg har intervjuet er knyttet til disse. Valget av Destinasjon Dærga og Villaen i Gjersvika til bruk som eksempler i oppgaven er gjort med bakgrunn i deres ulike innfallsvinkler, til tross for at formålet, nemlig kulturminnebasert verdiskaping, er felles. Begge lokalitetene kjenner jeg godt da de befinner seg i mitt nærmiljø, og er, dog på svært ulike måter, knyttet til mitt arbeid. Villaen i Gjersvika har jeg selv ansvar for gjennom min stilling som Avdelingsleder for kultur og samisk språk i Røyrvik kommune, og i forbindelse med utviklingen av Destinasjon Dærga har jeg bidratt med innspill i utformingen av formidlingstiltak. Min egen delaktighet krever en bevissthet i forbindelse med innhenting og analyse av informasjon, der jeg må skille mellom mine ulike roller og innta en nødvendig distanse som del av forskerrollen.

Jeg bruker case-studiene i et komparativt opplegg, der jeg sammenligner informasjon fra informanter tilknyttet stedene. Som hjelpemiddel for å se på lokalitetenes verneverdier, valgte jeg å gjennomføre verneverdianalyser av begge lokaliteter. Verneverdianalysene er brukt som bakgrunnsstoff for å bli bedre kjent med lokalitetenes verneaspekter i forkant av analyse og utforming av intervjuguide. Jeg tok utgangspunkt i Riksantikvarens nylig framlagte *Håndbok for lokal registrering* og benyttet skjemaet som er knyttet til den. Dette skjemaet har som fordel at det omfatter mange momenter for analyse, selv om det i liten grad legges opp til at man skal beskrive hvordan verdiene er knyttet til kulturminnet. I tillegg mangler skjemaet kolonner for beskrivelse av konstruksjon, teknikker og materialbruk, samt tilstand.

3.3 Det kvalitative forskningsintervju

Intervjuopplegg og valg av informanter

I et kvalitativt forskningsintervju svarer informanten med å bruke sine egne ord på spørsmål fra forskeren. Jeg har valgt å bruke denne type intervju, framfor eksempelvis en intervjuform med avkryssingsfelt, fordi jeg ønsker å komme i dybden av temaet og få utførlige svar på mine spørsmål. Jeg har foretatt intervjuene muntlig og gitt rom for at samtalene har blitt formet i samhandling mellom informant og meg som intervjuer. Intervjuguiden er brukt som utgangspunkt for samtalene, selv om oppfølgingsspørsmål er lagt til undervegs i intervjuet der det har vært hensiktsmessig med tanke på å fange opp nyansering og utdyping av svar.

Utvalget av intervjuobjekt er gjort ut fra egenskaper, posisjoner og kvalifikasjoner som jeg har ansett som strategiske i forhold til problemstillinga i oppgaven. Flere av informantene innehar nøkkelstillinger i verdiskapingsprosjektene rundt Villaen og Destinasjon Dærga. I tillegg har jeg valgt å intervju ordføreren i Røyrvik for å innhente informasjon om

bakgrunnen for kommunenes satsing på kulturminnebasert verdiskaping, og lederen av turistinformasjonen for å hente inn erfaringer fra hva turister etterspør. Begge disse har næringsfaglig kompetanse, noe som forsterker nytteverdien av intervjuene. Intervjuguiden er noe ulikt utformet for intervjuene med ordfører og turiststjef og informantene knyttet til Villaen og til Destinasjon Dærga. Intervjuguidene knyttet til verdiskapingsprosjektene har en utforming som legger til rette for komparative studier ved at spørsmålene i begge intervjuguidene er delt opp i tre områder; bakgrunn og tanker bak verdiskapingsprosjektet, utfordringer, muligheter og problemstillinger knyttet til kulturminnebasert verdiskaping og erfaringer omkring kompetansebehov. Intervjuguidene er vedlagt.

Gjennomføring av intervju

Intervjuene har foregått på en måte der jeg først har informert om tematikken i oppgaven og hensikten med intervjuet. Informantene har fått informasjon om på hvilken måte materialet fra intervjuet vil bli brukt, og de er gjort oppmerksom på utfordringer knyttet til konfidensialitet i form av anonymisering på grunn av få intervjuobjekt i oppgaven og et lite og gjennomsiktig miljø i Røyrvik.⁶³

Selve intervjuene er lagt opp som samtaler. Det er lagt opp til å etablere en intervjusituasjon til forskjell fra en sosial samtale. Jeg har hatt fordel av at jeg er godt kjent med samtlige informanter fra før, slik at en tillitsfull og uformell ramme for intervjuene var lett å skape. Målet har vært å la informantene tale fritt omkring tema i spørsmålene, der jeg undervegs har lagt til utdypende spørsmål, kommentarer og oppfølgingsspørsmål. På grunn av vinter og snømengde lot det seg ikke gjøre å foreta intervjuene ute ved lokalitetene, noe som hadde vært ønskelig med tanke på å kunne fange opp flere nyanser og mer informasjon. De ble derfor gjennomført på møterom og kontorer. Informantene ble intervjuet enkeltvis.

Intervjuene har foregått som notatintervjuer. Ved å skrive notater blir jeg som forsker medskaper av resultatet ved at jeg former setningene. Jeg har derfor lagt vekt på å prøve å forme setningene så lik informantens talemåte som mulig. Jeg benyttet meg ikke av lydopptaker under intervjuene. Fordelen med bruk av opptaksutstyr er at intervjuene kan analyseres i form av nyanser i språket, formuleringer og nøling. Imidlertid krever dette også en transkribering av materialet som er tidkrevende, noe som er bakgrunnen for at jeg har valgt det bort. For å sikre og verifisere informasjonen har jeg imidlertid valgt å sende intervjunotatene tilbake til informantene for supplering og korrigerende, og har på denne måten kvalitetssikret innholdet.

⁶³ Se vedlegg

Kvalitativ analyse av innsamlet kildemateriale

Det materialet man sitter med etter gjennomførte intervjuer består både av faktaopplysninger, og informantens egne betraktninger og vurderinger. Min analyse av materialet gjøres med utgangspunkt i den informasjonen som er relevant i oppgaven. Jeg benytter en kombinasjon mellom en temasentrert og en personsentrert tilnærming,⁶⁴ der jeg sammenligner informasjon omkring samme tema fra flere informanter, men også studerer sammenhenger mellom de ulike temaene hos samme informant. Jeg har til et visst monn ønsket å hente ulik informasjon fra de ulike informantene, men når det gjelder verdiskapingsprosjektene, har jeg også etterspurt informasjon om samme tema slik at materialet kan brukes komparativt. De individuelle vurderingene i intervjumaterialet danner grunnlag for en diskursanalyse, der jeg vil kunne analysere informantenes forståelsesrammer som er gjeldende innenfor verdiskapingsdiskursen. Aktørens kunnskapsgrunnlag og verdiforståelse vil være viktige deler av den forståelsesrammen som prosjektene må ses i lys av. Informantenes forståelseshorisont, deres faglige, kulturelle og sosiale ståsted vil prege den informasjonen de gir gjennom intervjuet. I videre bearbeiding av materialet er det viktig å være oppmerksom på at informanten påvirkes av intervjusituasjonen, den konteksten intervjuet foregår i og måten spørsmål formuleres på. Tema, intervjuform, kontekst og relasjonen mellom informant og forsker har betydning når intervjumaterialet skal fortolkes.

Under bearbeiding av intervjumateriale har jeg for å sammenfatte tendensene i materialet, valgt å utforme tre matriser med en beskrivende og en fortolkende kolonne. Jeg har supplert stoff som er innhentet gjennom intervju med aktuelt stoff innhentet fra rapporter knyttet til de statlige verdiskapingsprogrammene. De tre matrisene utgjør en tematisk systematisering av innhentet materiale knyttet til *interesser i verdiskapingsprosjekt*, *kompetansebehov* og *suksesskriterium*. Matrisene er brukt i analysene i kapittel 5, 6 og 7. På grunnlag av funnene av interesser knyttet til kulturminnebasert verdiskaping, har jeg utviklet en modell som er å se i kapittel 5.1.

3.4 Min egen forståelseshorisont

Viktige metodiske utfordringer ved kvalitative metoder henger sammen med hvordan forskeren analyserer og fortolker de fenomenene som studeres. Forskningens troverdighet og overførbarhet betinger at prosesser og framgangsmåter i den valgte metode er definert

⁶⁴ Thagaard 2004:164

eksplisitt.⁶⁵ Flere utfordringer omkring tolkning av innhentet materialer er knyttet til forskerens forforståelse og tolkningshorisont. Forskeren må ha fokus på en tolkning med utgangspunkt i informantens selvforståelse, og distansere seg fra eget kulturelt, sosialt og faglige ståsted. Med andre ord må jeg i arbeidet stille meg åpen for andres vektlegging og oppfatning av verdier knyttet til kulturminner og de ulike aspektene ved verdiskaping og næringsutvikling. Videre må jeg være bevisst på problemstillingen ved at jeg selv er engasjert i utviklingen av Villaen, og bidrar med rådgivning i forbindelse med Destinasjon Dærga. Gjennom utdanning og mangeårig arbeid innen fagfeltet er jeg farget av min kulturminnefaglige bakgrunn, men må være bevisst på dette og forsøke å fortolke materialet med en armlengdes avstand til egen faglighet og kvalitetssikre arbeidet gjennom å ha en tett dialog med veileder og andre. Jeg må videre være bevisst på at jeg står i en annen diskurs enn de av mine informanter med næringsfaglig kompetanse. Der jeg bruker meg selv som kilde, må jeg forholde meg like kildekritisk til eget stoff som til det jeg får fra andre. Objektivitet er hverken mulig eller ønskelig, men en bevissthet omkring hvordan egne forkunnskaper, erfaringer og forståelse påvirker resultater, er viktig å ha med seg i arbeidet.

⁶⁵ Thagaard 2004:11

Kap 4. Hvordan brukes kulturminner i verdiskapingsprosjekter lokalt? En presentasjon av casene og analyse av aktørenes forståelse og bruk av kulturminner

I Røyrvik finnes to større prosjekter der det arbeides med kulturminnebasert verdiskaping. Prosjektene er ulike på flere måter, blant annet da det ene er knyttet til sørsamisk kultur og det andre til gruvehistorie. I dette kapittelet er hovedformålet å analysere på hvilken måte de ulike prosjektene benytter seg av kulturminner som utgangspunkt for planer og virksomhet. Kildegrunnlaget for analysen er intervjuer, og utarbeidede planer. Jeg har i første del valgt å gjengi informantene i stor grad for å formidle måten de snakker om kulturminnene og prosjektene på, da dette forteller om deres forståelse og tilnærming til kulturarven.

4.1 Destinasjon Dærga

Bakgrunn og planer for utvikling av Destinasjon Dærga

Gården Bjørkmoen i Røyrvik ble kjøpt av ti reindriftsfamilier i Tjåhkere Sijte⁶⁶ på begynnelsen av 2000-tallet. Reinbeitedistriktets hensikt med å kjøpe eiendommen, var muligheter for å anlegge en slakteplass for rein og etablere en virksomhet for videreforedling av skinn, hornprodukter og andre biprodukter ved reinkjøttproduksjonen. Slakteplassen ble anlagt noen år etter ervervelsen. I 2008 ble utviklinga av stedet definert som et prosjekt, som fikk navnet *Destinasjon Dærga*, og det ble samtidig tatt inn i Direktoratet for Naturforvaltnings verdiskapingsprogram *Naturarven som verdiskaper*. Destinasjon Dærga ble offisielt åpnet i 2012 og inneholder en sommerboplass og en vinterboplass med gammer og stolpebur, en utendørscene, samt en kultursti med skilt om ulike tema knyttet til samisk kultur, historie og reindrift. Det foreligger planer om å bygge en storgamme for servering, flere mindre gammer for overnatting, utvikle kulturstien og lage en tradisjonell type reininnhegning der det skal være rein. I tillegg skal deler av området beplantes med bjørk.

Målet med utviklingen av Destinasjon Dærga har vært et ønske om å formidle samisk kultur og historie. Prosjektlederen konkretiserer at dette vil skje gjennom å etablere et "demonstrasjonsanlegg for samisk naturbruk". På spørsmål om ønskede verdiskapingseffekter ved prosjektet, sier representanten for Tjåhkere Sijte at det er et ønske å skape samiske arbeidsplasser, synliggjøre det samiske, og styrke fellesskapet mellom de som jobber i prosjektet. Prosjektlederen bruker terminologien fra rapportene knyttet til verdiskapingsprogrammet, og sier at de ønsker å oppnå økonomisk, kulturell, sosial og

⁶⁶ Tidligere kalt Østre Namdal reinbeitedistrikt

miljømessig verdiskaping. På oppfølgingsspørsmål svarer han at det ikke er foretatt noen vekting imellom disse verdiskapingseffektene, men den kulturelle er viktig. Den miljømessige vil de nå gjennom å skape et miljø omkring gammene, og økonomisk verdiskaping gjennom ringvirkninger i samfunnet, og generering av inntekt.

Målgruppen for Destinasjon Dærga er grupper av besøkende, utenlandske turister, skoleklasser, bedrifter, politikere og andre som ønsker å ta del i samisk kultur og historie.

Formidling: innhold og tanker

Informantenes tanker om hvordan kulturarven skal formidles i prosjektet, har bakgrunn i det informantene oppfatter som elementer som er "salgbare" for målgruppa. Prosjektlederen mener at det er det "ekte" som selger. Utformingen av stedet må bygge på tradisjoner, være knyttet til området og bygge på historie tilbake i tid. I forbindelse med besøk av noen som har jobbet mye med naturbasert turisme, har de fått tilbakemelding om at det er mer attraktivt med overnatting i ei gamle, enn i hytter med gode fasiliteter. Dette er knyttet til en sterk etterspørsel, særlig fra utenlandske turister, etter "det eksotiske" ved samekulturen.

Som svar på hva de ønsker å formidle, informerer prosjektlederen om at de legger vekt på å formidle samenes bruk av naturen, samisk mat og matkultur, om skikk og bruk i gamma og om reindrift. De er nå i en prosess i forhold til utarbeiding av et formidlingsopplegg.

Lederen av Tjåehkere Sijte formidler at det er utfordringer knyttet til hvordan samekulturen bør framstilles:

En ekte måte er å framstille alt ut fra ståstedet i dag. Vi lever i dag og vi må ta utgangspunkt i det. Det er vanskelig å gå tilbake i tid. Selv om det er gamle tradisjoner vi presenterer, må vi ikke leike at vi er fra den tida, vi må presentere fra dagens synsvinkel [...].⁶⁷

Prosjektlederen løfter fram utfordringer med formidlingssituasjonen og god organisering av den. I konseptet legges det stor vekt på at det er samer selv som er formidlere. I forhold til tilgjengelighet er det utfordringer knyttet til å finne rom for å drive formidling i de periodene som er spesielt travle innenfor reindriften, slik som kalvemerking, vårflytting og slakting, der tradisjonelt hele storfamilien bidrar i arbeidet.

På spørsmål om det finnes planer om å berøre vanskelige tema i formidlingen, løfter prosjektleder fram problematikken knyttet til dette. Når det gjelder formidling av mer problematiske tema, eksempelvis Gudfjelløya,⁶⁸ oppleves dette som vanskelig, sier han.

⁶⁷ Intervju med leder av Tjåehkere Sijte (14.03.2013)

⁶⁸ På Gudfjelløya i Tunnsjøen er det et samisk offersted, i tillegg finnes flere vandrehistorier om makabre offerfester og at samene sendte sine eldre utfor kanten når de ble så gamle at de ikke lenger kunne følge

Andre tema er nasjonalpark og rovdyrproblematikk. Rovdyrproblematikken kan oppfattes som kontroversiell for besøkende, men det oppleves også som en del av voksenopplæringa som kan foregå i formidlingssituasjonen, sier prosjektlederen. Når det gjelder vanskelige temaer generelt, er det bra å få fram utfordringer med storsamfunnets bestemmelser og hvilke konsekvenser det gir lokalt. Det er imidlertid viktig å representere gruppen, i slike sammenhenger, og ikke seg selv når man er i formidlingssituasjonen.

Utfordringer og muligheter med et konstruert miljø

Informantene fikk spørsmål om deres syn på utfordringer og muligheter knyttet til det å lage et oppkonstruert samisk miljø. Prosjektlederen løfter først fram fordelene. Fordi det tidligere hadde vært campingplass på stedet, fantes et sanitærbygg, som nå har nå fått et tilpasset preg, og er tatt i bruk. Elektrisk belysning kom tidlig på plass fordi området hadde strømtilgang. Tilgjengelighet til veinett og strøm gir muligheter for enklere drift.

Når det gjelder utfordringer informerer han om de videre planene der det er en utfordring å gjøre alt mest mulig rett, å skape den rette stemningen. Det er planer om å bygge flere gammer for overnatting, som vil bli oppført som del av et kurs. Videre er det planer om å beplante med bjørk for å skape stemning og ly mot vinden. Det at miljøet er oppkonstruert, krever en tenking på sammenhengen med omgivelsene, framhever han, noe som også representanten fra Tjåehkere Sijte legger vekt på:

Utfordringene er at vi må være bevist på, ved presentasjonen, at dette er situasjonsbestemt. Det må bli en del av formidlinga. Vi må ikke bare slippe folk inn, det må være guiding. Mulighetene er knyttet til å utnytte stedet godt. Vi kan trekke inn forskjellige installasjoner på et begrenset område. Det er klart at arenaen er oppbygd kunstig, det må vi ta med, vi får ikke presentert den fulle og hele sannheten. Vi må gå på akkord med noe, men vi får fram flere deler av kulturen.⁶⁹

4.2 Villaen i Gjersvika

Bakgrunn og planer for utvikling av Villaen

Ingeniør- og stigerboligen, som på folkemunne kalles "Direktørvillaen" eller bare "Villaen", ble bygget i 1912 – 1913 i forbindelse med funn av malm og etablering av gruvedrift i grenda Gjersvika, vest for Røyrvik sentrum. Bygget ble oppført for å huse direktøren og de høyeste funksjonærene under deres inspeksjoner ved gruva, fortrinnsvis sommerstid. Bygningen er

flyttingen mellom sommer- og vinterbeitet. Eksempelvis nettsida www.gudfjellet.com formidler historier som samer flest lokalt opplever som vanskelige og usanne, og som kan settes i sammenheng med fornorskingsprosessene, der det å påvise at samer var hedninger, var en velbrukt strategi.

⁶⁹ Intervju med leder av Tjåehkere sijte (14.03.2013)

tegnet av Osloarkitekten Vilhelm Nordstedt og er i en blanding av dragestil og jugendstil med noe stilelementer også fra sveitserstil. Bygningen har aldri vært bebodd over mer enn kortere perioder, noe som har sørget for at det har blitt få endringer av interiør og ekstriør. Det ble stans i gruvevirksomheten etter få år grunnet utbruddet av 1. verdenskrig, etter det ble Villaen brukt til utleie for finere gjester fra Gjersvik Gjestgiveri som står oppe ved hovedveien. Det finnes et omfattende arkivmateriale knyttet til byggingen av Villaen og til gruedrifta.

Planene for utviklingen av Villaen inneholder miljøutstillinger, én mindre utstilling om byggingen av Villaen, utstilling om gruedrift og en om ulike steiner og mineraler. I tillegg er det planer om å utvikle en opplevelseshistorie for barn som bygger på spøkeshistorien som knytter seg til bygningen. Planen for utvikling av Villaen er utarbeidet i samarbeid med Sverresborg, Trøndelag folkemuseum.

På spørsmål om hva som gjør Villaen spesiell, svarer leder av museumsstyret at det spesielle er at den har høy alder og representerer en viktig tid i Røyrviksamfunnet, da Gjersvika var sentrum i området. Museumsstyremedlemmet svarer tilsvarende at den er spesiell sett i forhold til sine omgivelser. Bygget er til en stor grad originalt og er av en type som er sjeldent i området.

Bakgrunnen for ønsket om utvikling av Villaen er, i følge leder av museumsstyret, at flere skal få innblikk i og tilgang til kunnskap om Gjersviktida. Styremedlemmet mener det er to årsaker til ønsket om utvikling, den ene er å bidra til kjennskap til historie og vekke interesse for lokalhistorie og bevaring av bygget, den andre årsaken er ønske om å nyttegjøre bygningen ut fra økonomisk synspunkt. Gjennom utvikling av Villaen ønsker museumsstyret å oppnå ulike verdiskapningseffekter. Lederen for museumsstyret framhever identitet, tilhørighet og stolthet som viktige effekter. De ønskede effektene er knyttet til formidling og bevaring av bygget.

Som målgruppe løfter begge informantene fram lokalbefolkningen som viktig, i tillegg til tilreisende grupper og turister. Begge påpeker at Villaen bør gå inn som et supplement til andre tilbud og bli en del av en "pakke" i en felles markedsføring.

Formidling: innhold og tanker

Leder av museumsstyret mener at det man ønsker å formidle, er tiden og tidsepoken, historikk og byggeskikk. Ønsket er å formidle gjennom bygget i seg selv, som eksempel, og gjennom utstillinger. En strategi er å øke tilgjengelighet gjennom utvidet åpningstid. Styremedlemmet tilføyer at et ønske er å formidle lokalhistorie, gruedrift og det spesielle og det tekniske

objektet som bygget er. Som metode legger han vekt på vedlikehold og økt bruk av Villaen som et samlingssted.

På spørsmål om formidling, formidlingsstrategi og utfordringer knyttet til det, svarer begge informantene svært utfyllende. Leder av museumsstyret sier at det er en utfordring å ha nok kunnskap om bygget og tiden, og å ha en kunnskapsrik og god formidler eller omviser. Styremedlemmet tilføyer at å skaffe tilstrekkelig med billedmateriale og informasjon fra den aktuelle tidsepoken er en utfordring. Få har kunnskap om gruveindustri på gammelmåten. I formidlingen bør det inngå informasjon om drift, behovet for råstoffet, metaller og svovel. I forbindelse med utforming av formidlingsopplegg, miljøutstillinger og utstillinger om gruve drift, mener leder av museumsstyret at det er utfordringer rundt det å formidle det helhetlige, og gjøre valg knyttet til hva man skal formidle.

Skal formidlerne har på tidstypiske klær? På museumsdagene velger vi ofte enkle løsninger, vi tar med miksmaster og vaffeljern. Vi bør kanskje prøve å få formidlingen mer gjennomført? Skal vi velge å ikke gjøre ting der dersom vi ikke har kilder for at det er gjort før? [...] Skal man være kledd riktig og servere riktige kaker til publikum? Det er viktig å skape helhet, mat, klær og få til det som bidrar til å gjøre tida levende. Det at vi lager miljøutstillinger i enkelte rom skaper følelsen av det autentiske. Rommene med utstillinger, eks nyere gruvehistorie, plasseres i et annet rom og det synliggjøres at dette tilhører en annen tid.⁷⁰

Når det gjelder innholdet i formidlingen, ble informantene spurt om det er planer om å formidle også vanskelige sider ved gruve drifta. Informantene er åpne for det, samtidig som de mener at det kreves en ekstra kildekritisk holdning dersom man jobber med vanskelige tema.

Vi kunne ha formidlet det dersom det finnes nok kunnskap om det. Det var jo et klasseskille i Gjersvika, eller det hadde i hvert fall blitt det dersom gruve driften hadde kommet ordentlig i gang. Sammenligner man med Skorovatn og Røyrvik er det jo egne områder eller boliger i forhold til hvilken stilling en hadde i gruva. Det hadde vært interessant å vist hvordan det hadde kommet til å bli i Gjersvika - det ble jo lagt planer for byggingen av boliger for gruvearbeiderne der også. Når det gjelder utstillinger om gruve drift mener jeg vi burde ha med informasjon om utfordringene med forurensing, eksempelvis moloen i Hudningsvatnet, det er viktige sider ved gruve drift det også [...].⁷¹

Utfordringer knyttet til bruk og vern

På spørsmål om utfordringer knyttet til det at bygget blir brukt i verdiskaping i større grad enn tidligere, svarer informantene at det er gjort valg om å tilrettelegge slik at det autentiske ved bygget bevares, både innvendig og utvendig. Samtidig er de oppmerksomme på faren for at det kan oppstå slitasje, særlig vurderer de at slitasje av interiør kan være et problem. De peker

⁷⁰ Intervju med leder av museumsstyret (07.03.2013)

⁷¹ Intervju med leder av museumsstyret (07.03.2013)

også på at økt bruk kan kreve andre tiltak, eksempelvis brannsikring, noe som kan skape utfordringer ved å innebære at det må gjøres endringer av bygget.

Styremedlemmet har betraktninger omkring kulturmiljøet som Villaen er, eller var, en del av, og om på hvilken måte man kan kompensere for svekket kontekst.

Det helhetlige miljøet er svekket. Men det kan forbedres med skilting og informasjon, blant annet en slik informasjonssti som museumsstyret er i gang med. Og på denne måten skape så god informasjon at man kan forestille seg miljøet. Tilgang på fotomateriale og informasjon er imidlertid en utfordring.⁷²

4.3 Forskjeller og likheter i måten å bruke kulturminner på

Selv om utgangspunktet for de to lokale prosjektene, Destinasjon Dærga og Villaen i Gjersvika, er like ved at de begge bruker kulturarv som grunnlag for verdiskaping, finnes mange ulikheter. Én av de mest øyenfallende forskjellene er ulikhetene mellom et autentisk bygg og et konstruert kulturmiljø. Dette vil jeg se nærmere på i kapittel 6.3. I dette avsnittet vil jeg ta utgangspunkt i de to forrige, og se på hvordan informantene presenterer hvilke måter prosjektet benytter kulturminner på i sin virksomhet. De temaer jeg bruker i analysen er: begrepsbruk og diskursanalyse, bruk av immateriell og materiell kulturarv, kulturminnet som egenart eller ressurs, og formidlingsstrategier.

Begrepsbruk og diskurs

Ser vi på begrepsbruken hos informantene knyttet til eksemplene Villaen og Destinasjon Dærga, bruker de ulik terminologi når de beskriver prosjektet og når de snakker om formidlingsmuligheter. Begrepet "kulturminne" nevnes bare én gang, det er av lederen av museumsstyret. Informantene fra Destinasjon Dærga bruker uttrykk som "arena for informasjon", "demonstrasjonsanlegg for samisk naturbruk", "samisk naturbruk", "samisk kultur", "naturbasert turisme" og "gamle tradisjoner". Informantene fra Villaen bruker begrepene "viktig kulturminne", "vekke interesse for lokalhistorie", "tidsepoke", "byggeskikk", "vedlikehold", "bevaring" og "autentisitet". Dette gir inntrykk av at informantene knyttet til de ulike stedene tilhører ulike diskurser. Mens informantene knyttet til Villaen tilhører en kulturminnediskurs, tilhører informantene fra Destinasjon Dærga en verdiskapings-, eller en næringsutviklingsdiskurs. Denne oppfatningen forsterkes ved at de sist nevnte også bruker betegnelsene "kulturell, sosial, økonomisk og miljømessig verdiskaping", samt uttrykk som "ringvirkninger" og "å generere inntekter", og at

⁷² Intervju med museumsstyremedlem (07.03.2013)

informantene fra Villaen anvender flere begrep som ofte brukes til å betegne kulturminneverdier, eksempelvis; "alder", "relasjon til omgivelser", "autentisitet", "identitet", "stedstilhørighet" og "tidstypisk".

Materielle og immaterielle kulturminner

Ingen av informantene bruker begreper som materiell og immateriell kulturarv, eller gir tydelige uttalelser som kan bindes til det. Vurdering av ulikheter og likheter knyttet til dette er derfor innhentet gjennom egen observasjon.

Jeg observerer at gammer og stolpebur på Destinasjon Dærga er bygget på tradisjonelt vis, både når det gjelder materialbruk, verktøybruk og teknikk. Håndverkeren som har bygget dem, er en av grunneierne som har full jobb i reindrifta, og som neppe ser på seg selv som hverken som håndverker eller tradisjonsutøver. Likevel er det tydelig at han er en del av en tradisjon og bygger på tradisjonelt vis. Det er ikke kommet fram i intervjuene noen tydelig bevissthet om at dette innebærer en formidling av immateriell kulturarv, med unntak av det prosjektleder sier om planene om å bygge flere gammer gjennom kursing og at dette gjør at det også vil bli formidlet kunnskap gjennom byggeprosessen.

Hos Destinasjon Dærga er det ønsket om å skape formidlingssituasjoner gjennom den gode samtalen rundt bålet inne i gamma. De besøkende serveres bålkokt kaffe og røkt reinkjøtt, og formidlingen foregår ved at en av reindriftsutøverne forteller om sin egen kultur. Det er også på denne måten lagt stor vekt på å etablere rammer som gir god stemning og en særegen opplevelse. Selve formidlingen er knyttet til historiefortelling gjennom møter mellom mennesker. På denne måten er det immaterielle tillagt stor vekt.

Et fokus på immateriell kulturarv i sammenheng med formidling av samisk kultur kan ha sitt grunnlag i at den samiske kulturen har sterke immaterielle tradisjoner. Det finnes et relativt lite skriftlig kildemateriale tilbake i tid, og av det som finnes, er det meste skrevet av misjonærer og andre som betraktet samisk kultur utenifra.⁷³ Sørsamisk ble skriftspråk så seint som i 1978,⁷⁴ og formidling av kunnskap og tradisjoner har foregått i stor grad muntlig. Samtidig bærer den fysiske, samiske kulturarven tradisjonelt sett preg av et materialbruk som er knyttet til naturressurser. Dette gjør at de fysiske sporene etter kulturen fortene går tilbake til naturen og kan være vanskeligere å finne.⁷⁵ Gjennom fredningsgrensa på 100 år er det tatt hensyn til dette i lovverket.⁷⁶

⁷³ Kroik 2007:19

⁷⁴ Bergsland & Magga 2007: Forord

⁷⁵ Audhild Schanche i Holme 2005:56

⁷⁶ Kulturminneloven §4, andre ledd

Prosjektet omkring utvikling av Villaen i Gjersvika er i større grad knyttet til den materielle kulturarven. Utgangspunktet er den godt bevarte direktørvillaen, dens store grad av autentisitet både i interiør og eksteriør, noe som gjør den spesielt interessant for formidling. Selve bygget, interiørdetaljer og gjenstander, skaper naturlige rammer for fortellinger. Den immaterielle formidlingen er altså sterkt knyttet til det fysiske kulturminnet. I tillegg til formidling med utgangspunkt i bygget, vil utstillingene bli laget på en måte der gjenstander stilles ut sammen med forklarende tekst. Også her er det en sterk forankring i det materielle. Den sterkeste historien, som det finnes planer omkring og som er mer knyttet til det immaterielle, er spøkelseshistorien. De aller fleste i lokalsamfunnet er kjent med at det spøker i Villaen, og rundt om i bygda finnes mange varianter av historien om hvem det er som går igjen.

Kulturminner som egenart eller ressurs

Tanker om kulturminner som ressurs er tydelig nedfelt i begge prosjektene. Gjennom intervjuene ser vi at ønsker om både kulturell, sosial, økonomisk og miljømessig verdiskaping kommer fram.

Særlig er ønsket om å bruke kulturarven til å formidle kunnskap og opplevelse sterkt. Informanter knyttet til begge prosjektene har tanker om hvilke formidlingspotensialer som ligger i kulturminnene og hvordan en formidling bør foregå. Sammen med ønsket om å formidle kunnskap og styrke lokal identitet, framkommer også en interesse for å bruke og tilgjengeliggjøre kulturminnene i større grad. Alle disse målene er knyttet til *kulturell verdiskaping*, som trolig er den som er mest vektlagt i prosjektene, selv om flere verdiskapingseffekter er lagt vekt på.

Når det gjelder ønsker om *sosial verdiskaping* er også de å se i materialet. Gjennom prosjektene øker interessen for kulturminnene både hos dem som jobber med dem, og også i omgivelsene. Prosjektleder i Destinasjon Dærga sier eksempelvis at flere målgrupper har dukket opp undervegs, blant annet har Røyrvik omsorgssenter meldt sin interesse. Knyttet til begge eksemplene er det planer om å øke stedenes verdi som møteplass.

Når det gjelder *økonomisk verdiskaping* ser vi at denne effekten tillegges større vekt hos Destinasjon Dærga enn ved Villaen i Gjersvika. Målet ved Destinasjon Dærga er både å etablere arbeidsplasser, kunne forsvare investeringer og å gå over i "kommersiell drift". Samtidig legger de vekt på at prosjektet kan gi ringvirkninger til andre deler av lokalsamfunnet som butikk og overnattingssteder. I planene til utviklingen av området ser vi

at det er lagt stor vekt på infrastruktur og evne til å kunne ta imot besøkende i buss.⁷⁷

Informantene fra Villaen legger mindre vekt på det økonomiske aspektet, men det framgår et håp om en inntjening for å dekke utgifter.

Når det gjelder den *miljømessige verdiskapingen*, og *bærekraftaspektet*, henger det nærmere sammen med perspektivet knyttet til kulturminnenes egenverdi. Dette perspektivet er lite øyenfallende i det materialet jeg har hentet inn. Likevel er det mulig å tolke representantene fra Villaen i Gjersvika slik at de legger stor vekt på å bevare kulturminnet slik det er, og at utviklingstiltak må integreres i bygningen på en måte som ikke forringer kulturminnekvalitetene. Dette perspektivet forsterkes av rapporten som er utarbeidet som grunnlag for arbeidet.⁷⁸ Her er det lagt opp slik at de mest originale rommene tilrettelegges for miljøutstillinger, ved at interiør og møblement beholdes og rommene tilføres tidsriktige elementer som gardiner og portierer. De rom der det har vært endringer, vil bli brukt til utstillinger. Dette er valg som synes å være i tråd med en bærekraftig forvaltning av kulturminnet.

Formidlingsstrategier

Gjennom intervjuene, så vi i kapittel 4.1 og 4.2, at informantene knyttet til de to eksemplene har svært ulik oppfatning av hva som er formidling på en god, eller "ekte" måte, slik det henvises til at turister ofte ønsker seg.

Informantene fra Destinasjon Dærga opplever at det er viktig å formidle fortiden ut fra dagens ståsted. Gjennom sitatet på side 24, ser vi at informanten legger vekt på at man ikke skal late som man er fra fortiden som en del av formidlingen. Informantene knyttet til Villaen er av stikk motsatt oppfatning. Her kommer det fram et ønske om å få til en formidling der alle elementer, som eksempelvis interiør, påkledning og servering, sammen gir besøkeren en helhetlig opplevelse av å være satt tilbake i tid.⁷⁹

Til begge eksemplene kan det knyttes kontroversielle temaer som det kan være usikkerhet omkring hvordan man skal formidle: Villaen til klasseskille, forurensingsproblematikk og arbeidskonflikter, Destinasjon Dærga til fornorskningpolitikk, etnisk undertrykking, arealkonflikter og rovdyrproblematikk. Alle informantene deler den oppfatning at det er viktig å formidle også problematiske sider ved kulturarven, og det finnes en tydelig bevissthet om problematikk knyttet til dette.

Hos Destinasjon Dærga er de i startfasen med utarbeiding av formidlingsopplegg. Her

⁷⁷ Blom 2009

⁷⁸ Sverresborg Trøndelag folkemuseum 2005

⁷⁹ Se sitat gjengitt på side 27.

er det mange avveininger som må gjøres. Prosjektlederen har gjort erfaringer om at turisten ofte kan være interessert i det som samene selv opplever som sin egen hverdag, altså for turisten er det vanlige livet som reindriftsutøver svært eksotisk. Til en slik tematikk kan det knytte seg etiske problemstillinger omkring hva som skal formidles, og om man skal "stille seg fram for turisten". Disse problemstillingene kan gjerne ses i sammenheng med Valene Smiths fire H-er og mål for bærekraftig turisme som omtalt tidligere.⁸⁰

Flere ulikheter enn likheter?

En likhet mellom prosjektene er at begge tilhører samme lokalsamfunn, imidlertid er de knyttet til hver sin kultur som representerer ulike sider ved lokalhistorien.

Bakgrunnen for verdiskaping har vært ulik i de to prosjektene. Villaen har lenge vært en del av Røyrvik bygdatun og planene for utvikling av stedet er innenfor rammen av museal bruk og formidling. Stedet har vært ansett som et verdifullt kulturminne, men det er avsatt lite ressurser for å utvikle det i formidlingsøyemed. Imidlertid er det lagt opp en plan der man gjør noe hvert år for å øke dets formidlingskvaliteter. Det andre stedet er bygd opp med den hensikt å skape en turistattraksjon, drive næringsutvikling og skape arbeidsplasser tuftet på lokal, samisk kultur og historie.

Når det gjelder eierskap og prosjektledelse er det også ulikheter. Mens Villaen er kommunalt eid, som en del av Røyrvik bygdatun, er Destinasjon Dærga eid av reinbeitedistriktet, Tjåehkere Sijte. I forbindelse med Naturarv-prosjektet er et tett samarbeid med Joma Næringspark og kommunens næringsapparat etablert, og prosjektleder for verdiskapingsprosjektet er hentet derifra. De ulike utgangspunktene resulterer i at ulike kompetanse er tilknyttet prosjektene. Prosjektlederen for Destinasjon Dærga innehar kompetanse innen næringsutvikling, mens Avdelingsleder for kultur og samisk språk i kommunen har museums- og kulturminnefaglig bakgrunn. Ulik fagkompetanse kan bidra som forklaring på valg som er gjort.

Det kan synes som at man har begynt i hver sin ende i utforming av planene for prosjektene. Ved Villaen er det formidlingsstrategiene det er arbeidet med, mens infrastruktur er det tenkt lite på så langt, bortsett fra en utbedring av veien ned til bygningen for omlag ti år siden. Her har første fase vært å gjøre bygningen i stand til å brukes til formidling gjennom flere restaureringstiltak, før mer konkrete planer for formidling så er utarbeidet. Planlegging av innholdet i formidlingen på detaljnivå er imidlertid ikke utført. Mens man i Villaen på denne måten har tatt utgangspunkt i kulturminnet og i dets grunnlag for historieformidling, og

⁸⁰ se kapittel 2.4

planlagt tiltakene ut i fra det, har utgangspunktet vært omvendt på Destinasjon Dærga. Her har utgangspunktet vært en landbrukseiendom med en nedlagt campingplass. Her har man fra starten av kunnet legge vekt på infrastruktur og en praktisk utforming av området med tanke på målet om formidling mot grupper og enkeltpersoner. Som det kommer fram, er formidlingsstrategiene først nå under utforming, det vil si etter at prosjektet har pågått i snart fem år.

Økonomisk sett har det også vært ulikheter. I forbindelse med restaureringstiltakene på Villaen er det hentet inn ekstern finansiering, men til formidlingstiltak er det ikke hentet økonomiske ressurser. Derimot er det mottatt tilskudd i form av tjenester fra Sverresborg, Trøndelag folkemuseum gjennom flere år. Det er heller ikke prioritert, i henhold til kommunale budsjett, å bruke mye ressurser, hverken i form av tid eller penger, til utvikling og gjennomføring av planene. Hos Destinasjon Dærga er situasjonen en annen. De fikk tidlig innpass i verdiskapingsprogrammet *Naturarven som verdiskaper* og har nytt godt av det. Faste årlige, forutsigbare tilskudd, nettverksmøter og jevnlige rapporteringer har ført til en god framdrift i utviklingen av prosjektet.

Villaen som kulturminne, forsterket ved at den er kommunalt eid, blir helt klart sett på som et fellesgode i samfunnet, mens Destinasjon Dærga formidler både elementer av fellesgode og privat gode. Privat gode på den måten at eierskapet er privat. Gjennom fjorårets arrangementer og planlagte arrangementer for dette året, er det tydelige ambisjoner om å være møtested for lokalbefolkning og for tilreisende. I forbindelse med andre arrangement som omhandler samisk kultur, har jeg erfart at den øvrige befolkningen oppfatter at arrangement bare er for samer. Åpningsarrangementet i fjor høst synliggjorde på en fin måte et ønske om å være møteplass mellom begge kulturer, noe som vil styrke lokalt eierskap til prosjektet.

4.4 Oppsummering

Gjennom intervjuer, og analyse av Destinasjon Dærga og Villaen har jeg i dette kapitlet sett at kulturarven brukes på svært ulike måter i prosjektene. Det er ulikheter i prosjektene både i forhold til eierskap, økonomi, kompetanse og formidlingsstrategier. Mens det i det ene prosjektet er et fysisk kulturminne som er utgangspunktet for verdiskapingen, bygger det andre prosjektet i hovedsak på immateriell kulturarv. Gjennom denne analysen ser vi at ulike aktører bruker kulturminner på ulike måter. Aktører kan ha ulik forståelse av hva et kulturminne er, og ulik grad av bevissthet omkring det at de jobber med verneverdig kulturarv. Dette bekrefter samtidig tendensen, slik vi så i kapittel 2.1, om at økt instrumentalisering av kulturarven fører til at flere aktører deltar i å definere hva som er

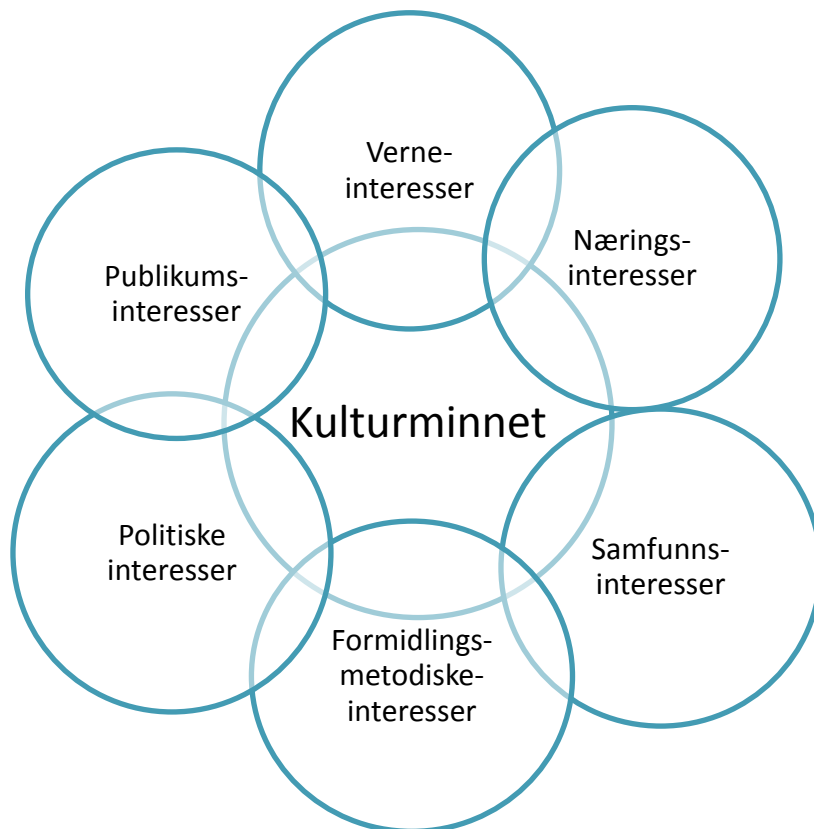
verneverdig og på hvilke måter kulturminner skal bevares og brukes i verdiskapingssammenheng. Dette kan føre til at ulike og nye sider ved kulturminnene tillegges vekt, da verdiskaping ikke lenger bare foregår innenfor en kulturminnediskurs, men ut fra ulike faglige ståsted, med ulike metoder og med ulike mål.

Kap 5 Hvilke interesser møtes i kulturminnebasert verdiskaping?

I dette kapitlet forsøker jeg å kartlegge ulike interesser innenfor kulturminnebasert verdiskaping, ut ifra det som kommer fram av de intervjuer som jeg har foretatt. Som supplement har jeg hentet informasjon fra rapporter knyttet til Riksantikvarens og Direktoratet for naturforvaltnings verdiskapingsprogram. Funnene kategoriseres i ulike type interesser. Siste del av kapitlet er en vurdering av vekten av interesser i de to lokale verdiskapingsprosjektene, der jeg videre forsøker å se om ulike interesser fører til endring av kulturminneverdier.

5.1. En kartlegging av ulike interesser i verdiskapingsprosjekt

Gjennom intervjuer og rapporter har jeg funnet materiale som gir grunnlag for å si noe om hvilke interesser som gjør seg gjeldende i verdiskapingsprosjekt knyttet til kulturminner. Jeg har utformet en modell som viser de ulike interessene, som jeg presenterer før jeg går inn på hver enkelt verdi.

Figur 1. Ulike interesser innenfor kulturminnebasert verdiskaping.

Som en oppsummering av de funn jeg har gjort, har jeg laget modellen i figur 1. Den viser hvilke interesser jeg har kartlagt tilknyttet kulturminnebasert verdiskaping. Det jeg ønsker å få fram i modellen er interessenes relasjon til kulturminnet, ikke relasjonene mellom de ulike interessene. Modellen er på denne måten en forenkling ved at det finnes mange flere skjæringspunkt mellom interessene enn de som illustreres.

Næringsinteresser

Når det gjelder næringsinteresser, som inkluderer de økonomiske interessene, mener informantene knyttet til Destinasjon Dærga at disse handler om nødvendigheten av å forsvare de investeringer som er gjort i forbindelse med tilrettelegging av området. Leder for museumsstyret i Røyrvik vurderer de økonomiske interessene til å være lave i forbindelse med verdiskapingen knyttet til Villaen i Gjersvika, mens medlem i museumsstyret påpeker målet om å innhente nok inntekter til å kunne bevare bygget, og mener at et mål er å få det til å bli "bærekraftig i forhold til kommunal økonomi". Han påpeker imidlertid at hovedhensikten er å beholde de historiske og kulturhistoriske verdiene.

Vi ser her at kjennetegnene på næringsinteressene i prosjektene er inntjening, økonomisk avkastning og økonomisk grunnlag for å forsvare investeringer.

Samfunnsinteresser

Samfunnsinteressene synliggjøres gjennom ønsker om å skape arbeidsplasser som en del av satsinga omkring Destinasjon Dærga. På spørsmålet om hva som er tanken bak kommunens satsing på Destinasjon Dærga, svarer ordfører i Røyrvik; at det er ønsket om å koble nytte og arbeidsplasser til muligheten til å gi informasjon om den samiske kulturen. Han framhever viktigheten av å kombinere drift av eiendommen med utvikling og samfunnsmessig nytte. Ordføreren trekker videre fram viktigheten av en bevisstgjøring av egen lokalkultur og av å skape identitet gjennom stolthet over egen kultur. Han tror videre at "tryggheten i å ha en sterk identitet kan gi grobunn for gründervirksomhet" og at "det å skape positivitet gir grobunn for tilhørighetsfølelse". Ordføreren har tro på at kulturminnene kan bli en del av samfunnsprosjektet som går ut på å få ungdom til å flytte tilbake.

Leder av reinbeitedistriktet Tjæhkere Sijte og grunneier av Destinasjon Dærga, formidler samfunnsinteresser som en bakgrunn for oppstarten av verdiskapingsprosjektet. Ønsket er å skape arbeidsplasser for de som det ikke er plass til i reindriften, sier han. Det kan være ungdom som ikke overtar reindriftskonsesjon eller eldre reindriftsutøvere som velger å overlater driften til den yngre generasjon. I tillegg er det et ønske om å styrke fellesskapet

mellom reindriftsutøverne. Han framhever også at prosjektet er viktig for synliggjøring av den samiske kulturen i kommunen. Informantene knyttet til Villaen i Gjersvika trekker særlig fram grunnlaget for identitet, tilhørighet og stolthet som viktige verdiskapingseffekter.

Omsorgsavdelingen i kommunen har signalisert at de ønsker å bruke Destinasjon Dærga i sitt folkehelsearbeid, særlig knyttet til eldre samer på institusjon. Deres ønske er å arbeide med identitet, minnearbeid, gjenkjennbarhet og tilhørighet. HUNT 3- undersøkelsen⁸¹ viser at kultur gir god psykisk helse og styrker livskvaliteten, noe som underbygger grunnlaget for å se folkehelse om en del av samfunnsinteressen knyttet til kulturminnebasert verdiskaping.

Oppsummeringsmessig kan vi se at samfunnsinteressen er tilknyttet kulturelle og sosiale verdiskapingseffekter, der arbeidsplasser, identitet, stolthet, synliggjøring, tilhørighet og folkehelse er sentrale kjennetegn.

Formidlingsmetodiske interesser

Formidlingsmetodisk interesse rommer både pedagogiske og historiedidaktiske interesser. Interessen er knyttet til tilrettelegging for å fremme eller underbygge formidlingen av kunnskap og opplevelse. Tilpassinger av kulturminner for å øke formidlingskraften, og behovet for bevissthet om dette, blir påpekt av mine informanter, slik vi så gjennom sitatet på side 25.

I forbindelse med utvikling av Villaen er det ønsket om å tilføre elementer for å forsterke opplevelsen av autentisitet. Endringer for å oppnå en mer pedagogisk egnet formidling, slik som utstillinger, vil være en del av de formidlingsmetodiske interessene. Det samme gjelder rollespill eller formidling gjennom å innta roller.

Historiedidaktikk er bundet til hvordan man bruker historisk stoff, hvordan det tilpasses formidlingskonteksten og valg knyttet til utvelgelse og presentasjonsform. I planene for utvikling av lokalitetene er det gjort mange slike valg i forkant av utforming og planlegging av tilretteleggingstiltak. Tilsynelatende er det variasjon i grad av bevissthet knyttet til alle disse valg som er gjort, like fullt representerer dette en interesse knyttet til tilrettelegging av kulturminner for verdiskaping.

Oppsummeringsmessig kan vi si at den formidlingsmetodiske interessen kjennetegnes ved ønsket om tilpassinger av kulturminnet for å tydeliggjøre det man ønsker å formidle. Dette kan skje gjennom forsterkninger av enkelte elementer, tilføring av nye elementer, eller underkommunisering av andre, kort sagt: gjennom valg av hva som skal formidles og hva som ikke skal formidles.

⁸¹ Krokstad & Skjei Knudtsen 2011

Politiske interesser

Ordføreren peker på politiske interesser koblet til kulturminner. Disse er knyttet til samisk territoriell tilhørighet, og er påpekt som begrunnelse for arbeid med kulturminner av Sametinget,⁸² og også av Audhild Schanche, direktør ved Nordisk Samisk Institutt.⁸³ De politiske interessene er særlig knyttet til at kulturminner påviser tilstedeværelse. Registrering av samiske kulturminner har hatt som funksjon å vise at området er brukt av samer tilbake i tid, noe som kan ha betydning i forbindelse med arealkonflikter.

Politiske interesser kjennetegnes ved minoritetskulturens ønsker og behov for å synliggjøre tilstedeværelse, noe som kan virke forsterkende både i et identitets- og et rettighetsperspektiv.

Publikumsinteresser

Målet om å virke attraktiv på besøkende og turister, publikumsinteressen, kan påvirke utforming og tilrettelegging av kulturminnet. De besøkende har trolig ønsker om å oppleve noe usedvanlig eller få nye perspektiver eller kunnskaper om ulike tema. Jeg spurte om informantene opplevde utfordringer knyttet til hvilke historier som formidles i motsetning til hva turistene etterspør. Styremedlemmet i museumsstyret svarer at det kan forekomme.

Det turister etterspør kobles til trender. Formidling av gruvehistorie knyttet til Villaen i Gjersvika er et spesielt tema. En utfordring er å gjøre det interessant for de som ikke har kunnskap om tidsperioden og gruvedrift fra før.⁸⁴

Leder av Tjåehkere Sijte sier at det ikke alltid er samsvar mellom det man ønsker å framstille og det turister etterspør. "Turistene er nok ute etter det eksotiske",⁸⁵ mener han; men vi vil ikke gå på akkord med oss selv. Leder av turistinformasjonen påpeker at turistene ofte etterspør informasjon om hva som er grunnlaget for samfunnet, hva folk lever av i dag. Mange vet lite om gruvedrift og vassdragsutbygging fra før. På mitt spørsmål om turistene bør få det de etterspør, eller om de også bør få det de ikke har nok kunnskap til å etterspørre, svarer leder av turistinformasjonen tydelig: begge deler.

Publikumsinteressen karakteriseres av besøkerens ønsker om kunnskap og opplevelse når de oppsøker kulturminner eller annen kulturminnebasert virksomhet. I tråd med denne interessen vil kulturminner kunne tilpasses publikums ønsker på måter som endrer

⁸² <http://www.sametinget.no/miljoe-areal-og-kulturvern/kultruminner>, lastet ned 17.04.2013

⁸³ Holme, 2005:56

⁸⁴ Intervju av medlem av museumsstyret (07.03.2013)

⁸⁵ Intervju av medlem av Tjåehkere Sijte (14.03.2013)

kulturminnet, gjennom å dyrke fram et særpreg som ikke nødvendigvis er i samsvar med historiske kilder.⁸⁶ Publikumsinteressen kan også dreie seg om tilgjengelighet, universell utforming, brannvern og tekniske hjelpemidler.

Verneinteresser

Når det gjelder verneinteressene innenfor kulturminnebasert verdiskaping, har samtlige av mine informanter hatt noe å meddele. Ordføreren framhever viktigheten av informasjon og kunnskap for å forhindre at kulturminner blir ødelagt på grunn av uvitenhet. Leder av museumsstyret peker på utfordringer omkring det at økt bruk medfører mer fysisk slitasje på kulturminnene, og at utfordringene er å kombinere vern og bruk på nye måter. Varsom bruk og bruk under oppsikt må til for å finne en balanse, mener han. Styremedlemmet i museumsstyret peker også på slitasje, og tar opp problematikken omkring tålegrense, og utfordringer med det at økt bruk ofte krever tekniske tilpassinger, eksempelvis brannsikring. Nye tekniske løsninger er ofte i konflikt med kulturminnets autentisitet.

Leder av Tjåehkere Sijte tar opp verneinteressen gjennom å peke på valg som må tas og vurderinger som må gjøres knyttet til det å framstille Destinasjon Dærga som et "autentisk" sted. Han gir eksempler på utfordringene ved å si:

Det som ser ut som en ting, skal være mest mulig slik det framstår. For eksempel skal ei gamle framstå slik den var. Det er imidlertid vanskeligere å kopiere en melkegrop fordi terrenget er annerledes enn der du ville valgt å lage en slik. Samme med Klabpagiedtie [= kubbgerde], det passer ikke inn naturlig. Så vi må gå noe på akkord på slike ting, og også hvor en hornsamling for eksempel, skal plasseres. Det som presenteres skal presenteres på en så ekte måte som mulig.⁸⁷

Verneinteressen kjennetegnes ved ønsket om å verne kulturarv og kulturminner og deres verdier i møtet med tilpassinger til ny bruk. Sårbarhet og tålegrense er viktige elementer. Dette gjelder både i forhold til fysiske kulturminner og i forhold til bruk av fortellinger og historisk materiale, der kildekritikk og kvalitetssikring er viktig.

Forholdet mellom ulike interesser

I prosjekter knyttet til kulturminnebasert verdiskaping vil flere av de kartlagte interessene være til stede. *Verneinteressen* vil alltid være aktuell selv om den i noen prosjekter vil veie tyngre enn i andre. Dette avhenger av kulturminnet, dets sårbarhet, og av hvilken type verdiskaping som er aktuelt. *Næringsinteresser* vil møte verneinteresser i mange prosjekter

⁸⁶ Jf kap 2.3

⁸⁷ Intervju med leder av Tjåehkere Sijte (14.03.2013)

knyttet til kulturminnebasert verdiskaping. Her kan det være behov for vekting mellom interessene for å sørge for at utviklingen ikke er i konflikt med vern og omvendt.

Samfunnsinteressen i én eller annen form vil de aller fleste steder være gjeldende i samband med tilrettelegging av kulturminnet. Faktorer som identitet og tilhørighet er knyttet til svært mange kulturminner, og ønsker om å skape arbeidsplasser, infrastruktur eller bosetting er mer aktuell ettersom kulturminnebasert verdiskaping har blitt mer sentralt. *Formidlingsmetodiske interesser* viser seg når det er ønsker om å tilrettelegge et kulturminne for formidling. Skilt, montre eller andre installasjoner kan berøre det visuelle inntrykket av kulturminnet. Dette må veies opp mot viktigheten av å formidle informasjon. Når de gjelder de *politiske interessene* knyttet til å påvise tilstedeværelse, er disse i mindre grad i konflikt med verneinteressen. Derimot kan disse være i konflikt med samfunnsinteresser eller næringsinteresser. *Publikumsinteressen* er blant de mest sentrale i forbindelse med kulturminnebasert verdiskaping. Publikumsinteressen og verneinteressen kan være sammenfallende ved at økt interesse for kulturminnet fører til forsterkede ønsker om å bevare det, på den andre siden kan disse interessene også komme i konflikt dersom en tilrettelegging for besøkende krever omfattende inngrep i kulturminnet.

5.2 Interesser og kulturminneverdier i de lokale verdiskapingsprosjektene

Gjennom analysen i kapittel 4.3 kan jeg, på grunnlag av informasjon fra informantene, samt framlagte planer for lokalitetene, presentert i avsnittene 4.1. og 4.2, trekke forsiktige konklusjoner i forhold til hvilke interesser som er framtreddende i de to lokale verdiskapingsprosjektene, og si noe om hvordan vektingen av verneverdier hos kulturminner er endret som følge av verdiskapingsprosjektene.

I verdiskapingsprosjektet knyttet til Villaen er ønsket om å formidle kunnskap og opplevelse sterkt. De tilsiktede verdiskapingseffektene har en tyngde på kulturell og sosial verdiskaping, samtidig som det legges vekt på bærekraftighet. Gjennom intervjuene kommer det fram at samfunnsinteressen veier tyngre enn de økonomiske interessene i prosjektet. Gjennom planene for endringene av Villaen speiles verneinteressen som det viktigste premiss.

Når det gjelder *vekting av verneverdier* ses gjennom planene det overordnede ved en potensiell svekkelse av kulturminnet gjennom økt slitasje på bygningen. Videre ser man at de største endringene i vektig av verneverdier vil skje ved at det gjennomføres endringer for å forsterke opplevelsen av autenticitet i enkelte rom, mens i de rom som allerede er endret vil autenticiteten svekkes ytterligere gjennom større endringer for å lage utstillinger. Både tilføringen av tidsriktige elementer i interiøret og utformingen av "spøkelsesrommet" vil

forsterke opplevelsesverdiene i bygningen, mens utstillinger av ulike slag vil forsterke kunnskapsverdien, samlet vil disse faktorene forsterke bruksverdien av bygget som attraksjon.

Hos Destinasjon Dærga er ønsket om å formidle kunnskap og opplevelse sterkt, sammen med ønsket om å gjøre stedet drivverdig som en formidlingsinstitusjon. De tilsiktede verdiskapingseffektene har en tyngde på økonomisk verdiskaping, men det legges også vekt på kulturell, sosial verdiskaping og miljømessig verdiskaping. Når det gjelder interesser knyttet til prosjektet, ser vi at næringsinteressene er sterke, sammen med samfunnsinteressen og verneinteressen.

Når det gjelder *vekting av verneverdier* ser vi, gjennom informasjon fra informanter om videre planer, at tyngden ligger i formidling av den immaterielle kulturarven, og utfordringene ligger i valg knyttet til hva man velger å vektlegge i formidlingen. Hele verdiskapingsprosjektet vil bidra til å øke kunnskaper og opplevelse knyttet til samisk kultur og historie, og vil på denne måten forsterke kulturens verneverdier. Området som brukes i formidlingen vil i seg selv, gjennom bygging av tradisjonelle bygningstyper, medføre en formidling og bevaring av immateriell kulturarv, samtidig som dette styrker bruksverdien av området som formidlingsarena.

5.3 Oppsummering

I dette kapitlet bruker jeg informasjon hentet fra intervjumaterialet til å analysere hvilke interesser som knytter seg til verdiskapingsprosjektene. De interesser jeg har kartlagt er samfunnsinteresser, næringsinteresser, publikumsinteresser, politiske interesser, formidlingsmetodiske interesser og verneinteresser. I siste del av kapitlet så jeg kort på hvilke interesser som er mest framtreddende i de to prosjektene jeg bruker som eksempler, og på hvordan interesser påvirker vektingen av kulturminneverdier. Det følgende kapittel vil følge opp det siste underkapitlet gjennom å se videre på møter mellom de ulike interessene.

Kap 6 På hvilken måte kan møter mellom ulike interesser gi et bærekraftig kulturminnevern, og hva er utfordringene knyttet til dette?

I dette kapittelet vil jeg først drøfte noen eksempler på problematikken knyttet til møter mellom interesser i kulturminnebasert verdiskaping. Så vil jeg se spesielt på kompetanseutfordringer i møtet mellom ulike interesser, et tema som jeg opplever som sentralt i forhold til å oppnå gode møter mellom interessene. Deretter vil jeg se nærmere på fordeler og ulemper knyttet til bruk av autentiske og rekonstruerte kulturminner i verdiskapingsammenheng.

6.1 Verneinteresser + verdiskapingsinteresser = sant?

I den nylig fremlagte stortingsmelding *Framtid med fotfeste*⁸⁸, er det nedfelt i kapittel 4.2.1 mål om å videreutvikle satsingen på kulturminnebasert verdiskaping. Blant utfordringer som er trukket fram, er samarbeid og koordinering av virkemidler på tvers av fag- og sektorgrenser, manglende oversikt over kulturminner, manglende kompetanse hos aktører og håndverkere, og utfordringer ved manglende målbarhet ved kulturminners virkning og verdiskapingseffekter.⁸⁹ De fleste av disse utfordringene finner vi igjen i rapportene fra verdiskapingsprogrammene til Riksantikvaren og Direktoratet for Naturforvaltning, der flere er knyttet til møtet mellom ulike interesser.

Som vi har sett tidligere, finnes det forutsetninger om at kulturminnevernet skal være bærekraftig.⁹⁰ Premisset om et bærekraftig kulturminnevern møter utfordringer og gir muligheter i samhandlingen mellom interessene i verdiskapingsprosjekter. I det følgende gjøres en vurdering av muligheter og utfordringer som møter mellom ulike interesser innen kulturminnebasert verdiskaping fører med seg. Jeg velger her å løfte noen få, men sentrale, problemstillinger knyttet til verneinteresser, publikumsinteresser, politiske interesser og samfunnsinteresser og formidlingsmetodiske interesser, som eksempler på denne problematikken.

Publikumsinteresser og vern

Publikumsinteressene i verdiskapingstiltak representerer ofte ønske om å oppleve det autentiske, eller det eksotiske, ved en kultur. Koblingen av verneinteresser og

⁸⁸ Meld. St. 35 (2012 - 2013) *Framtid med fotfeste*

⁸⁹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-35-20122013/4/2.html?id=725051>, lastet ned 02.05.2013

⁹⁰ på s. 18 jf Grunnloven § 110b

publikumsinteresser kan på den ene siden føre til et bærekraftig kulturminnevern, ved at begge interesser vil ivareta det autentiske ved kulturminnet. Problemer oppstår imidlertid dersom publikum og produsent ikke har samme oppfatning av hva som er autentisk.⁹¹ På den ene siden oppstår en uheldig situasjon dersom publikum oppfatter noe som autentiske, men som ikke er ment å framstå som autentisk. På den andre siden kan dette møte mellom interesser innebære en fare for at sterke publikumsinteresser kan føre til at kulturminnet eller kulturmiljøet tilpasses publikums ønsker om autenticitet på en slik måte at det blir mer "autentisk", eller "eksotisk", enn det "noen gang har vært". Publikumsinteressene, eller de formidlingsmetodiske interessene, kan på tilsvarende måte skape helheter som aldri har vært der. Et eldre restaureringsprinsipp som Arne Lie Christensen omtaler som *estetisk harmonisering*,⁹² og som er sammenfallende med Violett-le-Duc sitt restaureringsideal,⁹³ handler om å tilpasse elementer i en bygning til den dominerende stilen i bygningen eller bygningsmiljøet. Dette prinsippet ble lagt til grunn for mange restaureringer på 1900-tallet, og er til en viss grad i bruk i dag, særlig i forbindelse med kulturminnebasert verdiskaping, der estetisk opplevelse tillegges større vekt enn bygningshistorien. Et eksempel som Christensen legger fram, er utskiftninger av sveitserstilselementer på bygninger på Røros, for å skape den mer estetiske helheten i kulturmiljøet, og på denne måten dyrke fram det særpreget som medfører økt attraktivitet på turistmarkedet.

Verdiskaping og vern

Verdiskaping kan føre til bevaring av immateriell kulturarv. Immateriell kulturarv kan representere grunnlaget for verdiskaping, samtidig kan verdiskaping føre til bevaring av tradisjonsmateriale som resultat eller effekt av tiltaket. Formidling av historier og muntlig tradisjon, samt formidling av musikktradisjoner og dansetradisjoner, fører samtidig til at tradisjonsmateriale blir bevart og videreført. Bevaring av fysiske kulturminner som båter, bygninger og kulturlandskap skaper behov for skjøtsel og restaurering og at det finnes tradisjonsbærere som kan føre den tradisjonelle kunnskapen videre. Ved siden av bevaring av immateriell kultur skaper dette arbeidsplasser gjennom etterspørsel av tradisjonell kunnskap.

Formidlingsmetodiske interesser og vern

Formidling av kulturarv er en viktig faktor med tanke på bevaring av kulturminner. Gjennom formidling spres kunnskap, opplevelse og bevissthet om kulturminnet, noe som i neste rekke kan øke interessen for kulturminnet og motivasjonen for bevaring.

⁹¹ Lyngnes 2007:176

⁹² Christensen 2011:115

⁹³ Violett-le-Duc 1860:14 gjengitt etter Roede i Rogan & Amundsen 2010:171

Formidling av tradisjonsmateriale, historier eller fortellinger er alltid farget av formidleren og er alltid knyttet til valg om hva man forteller og hva man ikke sier noe om. For å fenge sitt publikum er overdrivelse, dramatikk og mystifisering, metoder som brukes og som er brukt i lange tider. Som grunnlag for utarbeiding av formidlingsstrategier bør det innhentes informasjon om hva målgruppen har av kunnskap om temaet fra før og hvilke forventninger som finnes til opplevelse og kunnskap. Tilrettelegging for kommersielt bruk kan øke risikoen for at de tema som formidles blir glorifisert, forenklet eller mystifisert fordi historiene må selge. Begrepet "Hollywoodisering" ble brukt av en av mine informanter for å poengtere dette,⁹⁴ da vist til formidlingen av samisk kultur i Finland, der samisk kultur er sammenblandet med julenissen og julenissens såkalte hjemmemiljø. Bruken av historiske spel, eller rollespill i forbindelse med formidling av kulturarv er en kjent formidlingsstrategi, særlig hos museer. Balansegangen her er viktig, mellom det som blir en levende historieformidling og det som beveger seg over i en fiktiv historiefortelling.

Økt fokus på formidling av kulturminner gjennom ny teknologi kan føre til økt deltagelse og engasjement omkring kulturarven. Sosiale medier virker inkluderende og skaper interesse både for erfaringsutveksling og historieformidling og kan skape engasjement for bevaring av kulturminner.

Politiske interesser, samfunnsinteresser og vern

Registrering av kulturminner er også en form for verdiskaping, for ved at kulturminner gjøres kjent for forvaltningen, kan vernetiltak iverksettes. Politisk interesse kan skape vern gjennom et ønske om ivaretaking av kulturminner for å vise kulturell tilstedeværelse. Selv om en politisk interesse om tilstedeværelse er gjeldende på nasjonalt nivå, er det fra lokalt hold også kjent en skepsis knyttet til å informere offentligheten om kulturminner. Skepsisen til at lokalisering av kulturminner gjøres kjent, kan ha bakgrunn i redsel for at de skal ødelegges, nettopp fordi de vitner om minoritetsbefolkningens tilstedeværelse. Dette henger sammen med at synliggjøring av tilstedeværelse kan være strategisk i forhold til arealkonflikter, og dermed kan en motpart ha ønsker om at de synlige sporene ødelegges.

En annen motivasjon for å unnlate å informere om samiske kulturminner er at det finnes kulturminner, som graver og offersteder, som det knytter seg sterke følelser til. For eksempel kan det kan være kjente historier som knytter personer til kulturminnet eller tradisjoner om hvem som er gravlagt i en samisk grav. Fordi fredningsgrensa for samiske kulturminner er bare 100 år, satt i sammenheng med at den samiske befolkningen er så liten,

⁹⁴ Intervju med leder av Tjåehkere sijte (14.03.2013)

blir tilhørigheten til fortidens spor sterkere. I Røyrvik utgjør samene ca. 10-15 % av en befolkning på 500, og det er nære slektsbånd mellom familiene. Dette skaper en nærhet til de fredede kulturminnene ved at alle vet at det er deres egne forfedre som har laget sporene.

Som vi ser gjennom eksemplene ovenfor, byr møter mellom interesser i kulturminnebasert verdiskaping både på muligheter og utfordringer. En av de viktigste effektene av verdiskaping er trolig at interessen for bevaring av kulturminner øker. Mer informasjon og synliggjøring av muligheter styrker kulturminnene som ressurser for lokal og regional utvikling. En viktig tanke å ha med seg er at uansett om et kulturminne brukes i verdiskaping eller ikke, vil det skje en endring av det. Dersom kulturminner ikke brukes eller verdsettes, vil de sakte men sikkert endres gjennom forfall, gjengroing eller glemsel.

6.2 Kompetanseutfordringene i møtet mellom flere interesser

I det dette avsnittet vil jeg se nærmere på behovet for kompetanse, som jeg mener er en svært sentral faktor innenfor kulturminnebasert verdiskaping, og gjøre noen betraktninger omkring begrepet *mellomromskompetanse* som er brukt både i rapporter knyttet til Riksantikvarens verdiskapingsprogram og Direktoratet for Naturforvaltnings *Naturarven som verdiskaper*.

Som jeg har påpekt tidligere, skiller både natur- og kulturminnebasert verdiskaping seg fra andre former for verdiskaping, særlig ved at utgangspunktet for verdiskapingen er et verneverdig objekt eller miljø. Til sammenligning med annen kulturbasert verdiskaping er verneaspektet viktigste forskjell, men det er verd å merke seg at også i andre former for kulturbasert verdiskaping, eksempelvis den kunstbaserte, er et kvalitetskriterium til stede. Kvalitetskriteriet og verneinteressen kan ha mange likhetstrekk. For å ivareta de ulike kvalitetene kreves faglig kompetanse, og for å ivareta vernede objekt eller miljøer i et utviklingsperspektiv er kompetanse innen natur- eller kulturminnevern en forutsetning.

Når vernede objekter skal tilrettelegges for verdiskaping, kreves mange typer kunnskap, blant annet avhengig av hvilken type verdiskaping det er snakk om. Det er behov for kunnskap både om kulturminnevern og om næringsutvikling, om politiske strategier, om planlegging, profilering, markedsføring, formidlingsteknologi og økologiske virkninger av tiltak. En helt klar nøkkel for kulturminnebasert verdiskaping er at det spres informasjon om kulturminnet; folk må få vite om kulturminnet dersom det skal få noe verdiskapingseffekt. Kompetanse omkring markedsføring, kunnskapsformidling og om det å kanalisere informasjon til rett målgruppe, er derfor avgjørende kunnskap for å lykkes i denne type prosjekter.

I Riksantikvarens rapport om private eieres erfaringer fra verdiskapingsprogrammet,

kommer det fram at flere eiere oppfatter et informasjonsgap knyttet til kunnskap om gode kombinasjoner av vern og bruk av kulturminner. Vern gjennom bruk er mer aktuelt enn noen gang, og det er derfor store behov for kunnskap om utfordringer og muligheter knyttet til dette. Private eiere opplever at de mangler kunnskap selv, og de opplever at særlig kommunale saksbehandlere mangler kunnskap om området.⁹⁵ I rapporten er utfordringer knyttet til private eieres manglende kompetanse satt i sammenheng med risiko for at verneverdige kulturminner går tapt.⁹⁶ Det er videre pekt på utfordringer knyttet til at det finnes få håndverkere med kunnskap om ivaretagelse av kulturminner.⁹⁷

I tillegg til ulike fagkunnskaper er det også behov for tetting av rommene imellom fagdisiplinene. Både i naturarvprosjektet og i Riksantikvarens verdiskapingsprogram påpekes behov for en "mellomromskompetanse". Opprinnelsen til begrepet skriver seg, etter det jeg har greid å finne ut, til Spekulatoriet, ved Irene Nygårdsvik, og forskningsprosjektet *Innovasjon i møtepunktet kunst, kultur og næring - en eksplorativ studie i lys av dialog og lek teori* fra 2008.⁹⁸ Selv om flere nå bruker begrepet, har det vist seg å være vanskelig å finne gode definisjoner på begrepet *mellomromskompetanse*. Jeg vil her forsøke å sette sammen en forståelse av innholdet i begrepet ved å se på hvordan det er brukt av andre, sammen med min egen forståelse av det.

I Riksantikvarens *Kulturarv som varer* defineres mellomromskompetanse som "evne til å oversette og formidle mellom de ulike kulturene".⁹⁹ I NORUT sin forskningsrapport om innovasjonsprosesser i norske kommuner, beskrives mellomromskompetanse som "en kompetanse som inneholder både en faglig komponent, som består i å identifisere problemer og ha en ide om hvordan man kan gå fram for å løse det, og en organisatorisk komponent som dreier seg om å plassere løsningen mellom eksisterende tilbud og aktiviteter".¹⁰⁰ Trøndelag forskning og utvikling definerer mellomromskompetanse til "en type sosial kompetanse som bygger på evnen til å være visjonær, kommersialisere, skape troverdig entusiasme og rigge utviklingsprosesser".¹⁰¹ I Telemarksforsknings midtveisanalyse av *Naturarven som verdiskaper*, formidles en forståelse av at *mellomromskompetanse og samspillkompetanse* ligger nært hverandre.¹⁰²

⁹⁵ Rambøll 2011: 58-59

⁹⁶ Ibid: 59

⁹⁷ Ibid: 65

⁹⁸ http://www.spekulatoriet.no/spekulasie/Dialogisk_kunnskapsutvikling.html, lastet ned 28.03.2013

⁹⁹ Bendz 2011:186

¹⁰⁰ NORUT 2011:93

¹⁰¹ <http://www.tfou.no/upload/kronikk mellomromskompetanse mosjnyash.pdf>, lastet ned 20.03.2013

¹⁰² Se for eksempel Haukeland & Brandtzæg 2012:30

Begrepet innebærer både en tverrfaglighet og en kommunikativ kompetanse. I denne kompetansen må det ligge en kunnskap om hvilke interesser som er gjeldende i forbindelse med kulturminnebasert verdiskaping, og hva disse interessene består av. Det må videre ligge en evne til å skape dialog, forståelse og respekt mellom ulike fagfelt og interesser, sammen med en evne til å "oversette" fagterminologi og ulike "språk" knyttet til fag, og offisielle, kontra folkelige, uttrykksmåter. Dessuten må den inneholde kunnskap om bærekraftighet og evne til å vurdere og vekte tiltaks konsekvenser både på kort og lang sikt. Videre må mellomromskompetanse inneholde evne til å finne kompromisser og god balanse mellom interesser og verdier gjennom prosessarbeid og inkludering, samt evne til å skape tillit mellom ulike aktører. Begrepet bør også inneholde kunnskap om hvordan man når fram med sine tiltak, om tilskuddsordninger og deres kriterier, om offentlig forvaltning og ansvarsfordelingen mellom offentlige etater. Samtidig bør det inneholde kunnskap om hvordan man skaper politisk forankring for tiltakene og hvordan man skaper forankring i lokalsamfunn på en slik måte at man oppnår lokalt engasjement og eierskap for prosjektet.

Den tyske filosof og sosiolog Jürgen Habermas har bidratt i utviklingen av tankesettet omkring det deliberative demokrati, som kan være aktuelt å se på som en metode innenfor mellomromskompetansen. I det deliberative demokrati står dialog sentralt, der tre elementer er helt sentrale: informasjon, gjensidighet og argumentasjon. I det deliberative demokrati er tanken at man finner enighet gjennom en demokratisk og politisk debatt som involverer flest mulig, og der deltagerne gjennom diskusjon og argumentasjon i fellesskap finner den beste løsning.¹⁰³

Som en anekdote til dette kan det være interessant å påpeke at i samisk kultur foregår beslutningsprosesser på en måte som ligner det deliberative demokratiets metode. I midtveisanalysen til Naturarven som verdiskaper står følgende:

I de samiske prosjektene blir det f.eks. vist til at samene har en konsensusorientert beslutningsstruktur. Det innebærer at det kan ta lang tid å komme til enighet og fatte en beslutning. Når man først har fattet en beslutning, har man imidlertid fattet en beslutning som alle står bak.¹⁰⁴

Dette fenomenet er godt kjent også for meg som har jobbet med samiske kulturprosjekt, og kan være interessant å se i sammenheng med nødvendige prosesser for å oppnå god forankring av tiltak på tvers av interessegrupper.

¹⁰³ http://da.wikipedia.org/wiki/Deliberativt_demokrati, 29.03.2013

¹⁰⁴ Haukeland & Brandtzæg 2012:85

Denne metoden bør også ses i sammenheng med kontradiksjonsprinsippet i rettssystemet vårt. Når planer og mer omfattende saker behandles, eksempelvis i kraft av plan- og bygningsloven, er det nedfelt i lovverket at involverte parter og berørte interesser skal gis mulighet til å avgi høringsuttalelser på saken før endelig vedtak fattes.¹⁰⁵ Imidlertid representerer kontradiksjonsprinsippet et svakere dialogaspekt enn den konsensusorienterte beslutningsstrukturen. Sett i sammenheng med den avgjørende betydningen av mellomromskompetanse der mange interesser gjør seg gjeldende, bør konsensusprinsippet framfor flertallsprinsippet være et ideal og er trolig også en suksessfaktor, særlig dersom beslutningene gjelder intrikate og vanskelige utfordringer.

6.3 Fordeler og ulemper med autentiske kulturminner versus rekonstruerte objekt i en verdiskapingskontekst

Som en oppfølging av analyser og vurderinger i kapitlene 4, 5 og 6.1, vil jeg her vurdere fordeler og ulemper med et rekonstruert versus et autentisk kulturmiljø sett i verdiskapingssammenheng. Dette vil jeg gjøre gjennom et tankeeksperiment der jeg vurderer muligheter og utfordringer ved Villaen som et autentisk kulturminne opp mot Villaen; dersom den hadde vært en rekonstruksjon, og tilsvarende for Destinasjon Dærga; en vurdering som et konstruert miljø, versus dersom det hadde vært autentisk kulturmiljø. Denne analysen kan ses i sammenheng med hvordan møter mellom interesser, og vektig av kulturminneverdier, påvirker forvaltningen av kulturminner. Innledningsvis vil jeg klargjøre noen begreper:

Begrepet *autentisitet* er lånt fra gresk, via latin, og betyr *ekthet, opprinnelighet, troverdighet*.¹⁰⁶ Det brukes mest om bygninger som er uforandret og i sin opprinnelige tilstand. Ofte inkluderes imidlertid endringer i bygget som er skjedd innenfor bygningens egen kulturelle kontekst, altså mens bygget var brukt i sin opprinnelige sammenheng.¹⁰⁷ Autentisitet henger nært sammen med historisk kildeverdi. Enhver endring eller restaurering vil svekke den historiske kildeverdien. Man skiller gjerne mellom materiell, visuell og prosessuell autentisitet. Som en kort forklaring er *prosessuell autentisitet* knyttet til arbeidsmetoder, prosesser og verktøybruk, *materiell autentisitet* knyttet til materialbruk og *visuell autentisitet* knyttet at bygningen ser autentisk ut, gjerne knyttet til et pedagogisk formål. I seinere tid er begrepene *konstruktiv og kontekstuell autentisitet* også tatt i bruk. Konstruktiv autentisitet viser til de bærende elementer i bygningen, mens kontekstuell

¹⁰⁵ Plan- og bygningsloven; Kapittel 5 Medvirkning i planleggingen §§5.1 - 5.6

¹⁰⁶ Roede 2010:173 i Rogan & Amundsen

¹⁰⁷ Ibid.

autentisitet viser til det funksjonelle, altså bruken av kulturminnet til opprinnelig formål og til kulturminnets stedlige omgivelser.¹⁰⁸

Nybygde, historiske kulturmiljøer kan være en kopi, rekonstruksjon eller en konstruksjon.

En *kopi* forutsetter en original bygning som utgangspunkt og er videre knyttet til prosessuell autentisitet ved at den nye bygningen er satt opp med samme type materialer, bearbeidet på samme måte og med tilsvarende verktøy og teknikk som den originale bygningen. En kopi forutsetter altså en nøyaktig og konkret viten om det som kopieres.

En *rekonstruksjon* er bygget på grunnlag av det vi vet om det opprinnelige, selv om det kan være enkelte elementer som mangler. Her kan utgangspunktet være en dokumentasjon av en eldre bygning, fotografier, erindringer og bygningsdeler, som settes sammen og danner et bilde av hvordan den originale bygningen "kunne ha sett ut".

En *konstruksjon* er laget på grunnlag av inspirasjon fra en bestemt bygning eller kulturmiljø, der det visuelt sett ligner, og "ideen" om bygningen eller kulturmiljøet ivaretas. Der det eventuelt mangler kilder er elementer lagt til etter egen fantasi eller vurdering.

Sett i sammenheng med Villaen i Gjersvika, er den et bygg med stor grad av materiell autentisitet, der restaureringer som er foretatt, er gjort etter prinsipper om prosessuell autentisitet. Den kontekstuelle autentisiteten er derimot redusert, både når det gjelder funksjon og omgivelser. Hos Destinasjon Dærga er gammer og bur bygget på tradisjonell måte. De er på denne måten en del av en byggeskikk, som innebærer bygging med eksisterende bygg som forbilder. Derimot er ikke omgivelsene autentiske, de innehar heller ikke den kontekstuelle autentisiteten, ei heller er det helhetlige miljøet verken en kopi eller en rekonstruksjon av et bestemt miljø. Derimot må det anse som en konstruert helhet.

Den autentiske Villaen

Som et autentisk kulturminne gir Villaen gode muligheter til opplevelse av en annen tid, der patina og alderspreg vil være en del av opplevelsen. Det er samtidig gode rammer for formidling av kulturhistorisk kunnskap gjennom å binde kunnskapen til bygget. Det at Villaen er et autentisk bygg, skaper en bedre forutsetning for formidling av hele byggets historie i motsetning til en rekonstruksjon. Lesbarheten og tidsdybden i bygningen er i behold sammen med historisk kildeverdi. Som et autentisk kulturminne er den også mer interessant å se i sammenheng med andre i en vurdering av lokale, regionale og nasjonale verdier, og kartlegging av sjeldenhet og representativitet i den forbindelse er mer aktuelt. Det at

¹⁰⁸ Pedersen 2000:33-34, gjengitt etter Lillevik 2011:8

bygningen ikke er flyttet, men står på sitt opprinnelige sted, medfører at mye av den kontekstuelle autentisiteten er i behold med gode forutsetninger for formidling av endringer.

Utfordringene knyttet til Villaen som et autentisk kulturminne er særlig bruk og vern-problematikken. Man vil alltid måtte veie tiltak mot tålegrense og sårbarhet. Risikoen for skader er større fordi det er et verneverdig kulturminne man er i befatning med. Sårbarhet i forhold til skader, eksempelvis dersom det blir lekkasjer i de gamle vannrørene til bad og kjøkken, er større. Dette er både knyttet til økt risiko for skader fordi rørene er gamle, og fordi skadeomfanget vil bli stort fordi man her skader et autentisk bygg som er uerstattelig som autentisk bygg, i motsetning til en rekonstruksjon som er mulig å erstatte med en ny rekonstruksjon. I forbindelse med endringer og tilpassinger for verdiskaping, vil man alltid måtte vurdere om tiltaket virker svekkende eller vil forsterke bygningens autentisitet, og valg må gjøres med dette som grunnlag.

Villaen som rekonstruksjon

Dersom Villaen hadde vært en rekonstruksjon, ville det gitt muligheter til en større tilpassing til byggets bruksformål. Man kan tenke seg at det kunne gjøres små endringer for å tilrettelegge uten at dette ville forringe den visuelle autentisiteten. Eksempelvis ville man kunne legge inn varmekabler i golv, ha vinduer med isolerglass, og legge innvendig isolasjon under tapetene, uten at dette ville forringe opplevelsen i noen stor grad. En bygning med isolasjon oppleves imidlertid annerledes enn en uten isolasjon. Samtidig kunne man ha skapt forbedrede muligheter for boligformål, eller overnatting og servering, gjennom å modernisere kjøkken og bad. Muligheten for å formidle bygningens kontekst ville vært lik som ved en autentisk versjon av Villaen, dersom rekonstruksjonen var plassert på samme sted. Samtidig ville rekonstruksjonen kunne danne gode rammer for historieformidling. Særlig ville man, de første årene, på en god måte kunne formidle hvilket inntrykk Villaen gav da den var ny. En rekonstruksjon ville videre gitt mulighet til å reindyrke en periode i bygningens historie, og på denne måte gi grunnlag for en helhetlig formidling av stilperiode og kulturhistorie knyttet til den aktuelle perioden. Det å bygge en rekonstruksjon eller en kopi kan også gjøres som et bevaringstiltak, i kombinasjon med en pedagogisk hensikt, for redusere slitasje og bruk av det autentiske kulturminnet.

Ulempene eller utfordringene knyttet til Villaen som en tenkt rekonstruksjon, ville være mulighetene for å skape opplevelsen av noe "ekte" eller autentisk. Videre vil det kunne bli utfordringer knyttet til å legitimere bruk av midler til en rekonstruksjon, da situasjonen knyttet til tilgjengelighet og reiseavstander er slik at man vanskelig vil kunne forvente et

besøksgrunnlag som vil sørge for balanse i regnskapet. En legitimering grunnet en bevaringsverdi er trolig lettere å begrunne og få aksept for. En annen ulempe ville være svekkede muligheter til å formidle hele bygningens historie da historisk lesbarhet avhenger av materiell autentisitet.

Destinasjon Dærga som et autentisk kulturmiljø

Dersom Destinasjon Dærga var bygget opp med grunnlag i et eldre samisk kulturmiljø, ville dette gitt forsterkede muligheter til å formidle en autentisk opplevelse. Mulighetene for å formidle kunnskap om boplassens plassering i landskapet, i forhold til drikkevann, flyttveier eller beiteområder for rein, ville vært sterkere, det samme gjelder innbyrdes plassering av ulike elementer. På et autentisk bosted ville man kunne formidle bruken av hele området, hvor i bekken man tok vatn, under hvilket tre man stablet ved, hvor beingjemmet var, om tørkestativ for kjøtt, kjøttgjemmets plassering i forhold til boplassen og så videre. Samtidig ville de samme mulighetene være til stede, som i en rekonstruksjon, for formidling av bygging av gammer og bur og tradisjoner knyttet til bruken av disse. Kanskje ville det også finnes gammer i det samme miljøet som var bygget på ulik tid, der de mest moderne ville hatt vedovn og vinduer med glass, og på denne måte kunne formidle kontinuitet, utvikling, lesbarhet og tidsdybde. Derimot ville ikke både sommerbosted og vinterbosted vært plassert i tilknytning til hverandre, dersom kulturmiljøet var knyttet til en reindriftsfamilie. Var det derimot knyttet til bofaste samer, kunne denne situasjonen være til stede.

Utfordringer eller ulemper koblet til et autentisk samisk kulturmiljø ville trolig i stor grad knytte seg til formidling, bruk og sårbarhet. Den fysiske sårbarheten i forhold til slitasje og forbruk ville vært til stede, sannsynligvis ville det også vært utfordringer knyttet til tilgjengelighet, framkommelighet og infrastruktur. En annen sårbarhet ville være risikoen for interessekonflikter knyttet til hva som skal formidles og avveininger i forhold til tilgjengeliggjøring for andre enn samer selv. Denne sårbarheten har sammenheng med fornorskningpolitikk, identitet og minoritetsproblematikk, og en redsel for utvanning av historie og misforståelse og misbruk av samisk kultur og historie.

Andre balanse ganger har sammenheng med formidlerrollen. Man skal ikke langt tilbake i tid før det var vanlig å bo i gammer. Mange samer som vokste opp på 40- og 50-tallet, bodde i gamle. I et autentisk miljø vil derfor nærheten til tradisjonen være enda sterkere for en formidler som er en del av kulturen. Det er lett å tenke seg at en lokal samisk formidler ville ha vært i nær familie med de som har brukt bostedet, noe som ville kunnet gi en ekstra dimensjon i formidlingen, samtidig som problemstillinger omkring det "å stille seg

ut for turisten" ville aktualiseres. En bevissthet omkring sin formidlerrolle og evne til å betrakte kulturen med en viss distanse vil trolig være nødvendig, sammen med det å formidle på vegne av en gruppe og en kultur, og ikke på vegne av seg selv.¹⁰⁹

Et annet element er at et autentisk samisk kulturmiljø er automatisk fredet dersom det er mer enn 100 år gammel, eller kan vise til en kontinuitet 100 år tilbake i tid.¹¹⁰ Verdiskaping med grunnlag i fredede kulturminner forsterker oppmerksomheten omkring vern av det fysiske kulturminnet og dets sårbarhet og tålegrenser for ny bruk. Bruk av freda kulturminner til verdiskaping skaper utfordringer knyttet til fredningsbestemmelser, og vil kunne forsterke potensielle interessekonflikter i forhold til bruk og vern.

Et konstruert samisk kulturmiljø

Verdiskaping på grunnlag av et konstruert eller rekonstruert samisk miljø gir gode muligheter til tilpassinger for økt anvendbarhet slik vi ser i Destinasjon Dærga. Plassering av vintergamme og sommergamme i tilknytning til hverandre gir god anledning til formidling omkring ulikhetene mellom disse. Plassering med tanke på tilgjengelighet, og tilpassing til bruk i form av vei, parkeringsplasser og sanitærbygg vil være enklere. Formidlingsmessig vil det være enklere for formidleren å ha den rette distansen og innta formidlerrollen. Prosessuell autentisitet er, gjennom rekonstruksjon av gammer og stolpebur, mulig å få til, og gjennom dette ligger muligheten til å kunne bidra til bevaring og formidling av håndverkstradisjoner. Utfordringer og ulemper er knyttet til manglende naturmessige forutsetninger for plassering av elementer som tradisjonelt var lokalisert i tilknytning til bostedet, det samme gjelder utfordringer knyttet til å kompensere for manglende kontekst.

Autentisk kulturminne versus rekonstruksjon

Oppsummeringsmessig ser vi at både konstruksjoner, rekonstruksjoner og autentiske kulturminner eller -miljøer innebærer både fordeler, muligheter, ulemper og utfordringer knyttet til et verdiskapingspotensial. De autentiske kulturminnene har sine særlige fordeler i lesbarhet, tidsdybde og historiske kildeverdi, mens de konstruerte eller rekonstruerte kulturmiljøene har styrke i forhold til tilpassing og tilrettelegging for aktuell bruk

Dersom man skal vurdere hva som er det mest hensiktsmessige, vil dette være avhengig av hvordan lokaliteten skal brukes. Dersom verdiskapingen er innenfor kulturminnets tålegrense, vil nok et autentisk kulturminne sørge for en sterkere formidling av

¹⁰⁹ Intervju med prosjektleder for Destinasjon Dærga (04.04.2013)

¹¹⁰ Kulturminneloven § 4, annet ledd.

fortid enn det en rekonstruksjon eller et konstruert miljø vil gjøre gjennom bygningens verdi som historisk kilde, med aldersverdi og patina.

6.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett nærmere på hvordan møter mellom interesser kan skape et bærekraftig kulturminnevern. I første underkapittel problematiserte jeg utfordringer og muligheter i møtet mellom interesser, og belyste forholdet mellom verneverdier og interesser. Denne drøftingen viser at det er behov for å finne metoder for hvordan man skal oppnå vellykkede verdiskapingsprosjekt, der verdiskaping spiller på lag med vern av kulturminnet. Gjennom en drøfting i underkapittel 6.2 legger jeg en spesiell vekt på kompetansebehovene, og også kompetanseutfordringene, som finnes i forbindelse med møter mellom ulike interesser. Det å skape dialog og forståelse på tvers av faglig, sosialt og kulturelt ståsted er å anse som en nøkkelfaktor. I denne sammenheng drøfter jeg begrepet *mellomromskompetanse*, som jeg oppfatter som et begrep som dekker nettopp dette. Videre i kapitlet benytter jeg eksemplene Destinasjon Dærga og Villaen til en analyse av fordeler og ulemper med autentiske versus rekonstruerte kulturminner i en verdiskapingskontekst, der jeg konkluderer med at autentiske kulturminner gir muligheter for en større dybde i formidlingen ved at den historiske kildeverdien er i behold.

Kap. 7 Suksessfaktorer i kulturminnebasert verdiskaping

I dette kapitlet vil jeg forsøke å kartlegge hva som skal til for å oppnå en vellykket kulturminnebasert verdiskaping. I første del av kapitlet presenterer jeg informantenes erfaringer om hva som er nøkkelfaktorer for å oppnå dette. I siste del av kapitlet oppsummerer jeg suksessfaktorene og organiserer de som fire kategorier i et forsøk på å etablere en modell eller en metode for veien til en vellykket kulturminnebasert verdiskaping.

7.1 Hvilke faktorer presenteres som viktige for å oppnå en balanse mellom interesser?

Alle informantene har sagt noe om hva de anser som viktig i et verdiskapingsprosjekt. Deres ulike synspunkt presenteres her. Som supplement til informasjon fra informanter, har jeg sett på rapporter fra Riksantikvarens og Direktoratet for naturforvaltnings verdiskapingsprogram. I tillegg har jeg brukt en rapport om innovasjon fra NORUT.¹¹¹

Ledelse og organisering

Flere aktører har pekt på behovet for god organisering av prosjektet som en viktig faktor for å lykkes. Å sørge for at tilbudet er tilgjengelig for å ta imot besøkende, påpekes både av informanter knyttet til Villaen og Destinasjon Dærga. Utfordringen viser seg da ingen av tilbudene har fast åpningstid, og begge mangler formidlingspersonale lokalisert på stedet. Prosjektleder hos Destinasjon Dærga påpeker viktigheten å få til en god organisering slik at noen kan være der som formidlere når kunden kommer. Her er det som vi har sett, utfordringer når formidlerne er opptatt i de mest arbeidsintensive periodene i reindrifta.

Fra Riksantikvarens rapporter er det lagt fram som et suksesskriterium i prosjekter innen kulturminnebasert verdiskaping, at det er en prosjektleder som følger prosjektet i hel eller tilnærmet hel stilling, og videre at det er kontinuitet i prosjektledelsen.¹¹² Mens NORUT peker på at prosjektleders rolle som *pådriver* er helt sentral.¹¹³ I rapporten *Den verdiskapende naturarven - Midtveisanalyse av verdiskapingsprogrammet Naturarven som verdiskaper* tillegges organisering og ledelse en stor betydning og har vist seg å være avgjørende for måloppnåelsen.¹¹⁴ Innen *Naturarven som verdiskaper* er det sagt at god ledelse er personavhengig.

¹¹¹ NORUT 2011

¹¹² Brandtzæg, Haukeland, Magnussen og Sjøfting 2010: 188

¹¹³ NORUT 2011:24

¹¹⁴ Haukeland og Brandtzæg 2012:19

[Det ønskelige er prosjektledere som er] god til å snakke med folk fra ulike instanser, de er åpne og nysgjerrige på nye ideer, de bygger tillit til ulike aktører og mellom disse aktørene, de håndterer mange baller i luften, de involverer andre på en god måte for å spre eierskap til prosjektet, de er dyktige faglig og har evnen til å samspille med andre og bygge inn hva andre er gode på, og de har et inderlig engasjement for sitt område. Det er ikke mulig å vedta at man skal ha ildsjeler som prosjektledere.¹¹⁵

Sitatet viser viktigheten av ildsjeler, altså mennesker som virkelig ønsker å få til noe, sentralt plassert i prosjektet. Videre pekes det på utfordring i prosjektene ved at det er mange roller som går på tvers av virkeområder, og at det er behov for økt fokus på rolleavklaringer.¹¹⁶

Som en annen viktig faktor vektlegges det, i samme rapport, som en fordel at prosjektet har forankring hos *kommersielle aktører*, da dette øker sannsynlighetene for at satsingene i delprosjektene vil leve videre etter endt prosjektperiode.¹¹⁷ Det aktuelle spørsmålet i den tilknytning er, som vi har sett på tidligere, hvordan balansen mellom kommersielle aktører og verneinteressen er. Her møter vi problematikken omkring hva som defineres som en suksessfull kulturminnebasert verdiskaping. Dersom økonomisk verdiskaping er det som veier tyngst, kan kommersielle aktører være en viktig suksessfaktor. Men dersom det er langsiktig bærekraftighet, og sosial og kulturell verdiskaping som er målet, vil kommersielle aktører i mindre grad utgjøre et kjernepunkt.

Forholdet mellom aktører

Gode relasjoner både internt og eksternt anses som viktige forutsetninger for suksess.

Ordfører i Røyrvik sier det slik: suksesskriteriet er å få med hele bygda på prosjektene og til å bygge opp under de som prøver å skape noe og sette pris på at noen gjør noe bra. Leder for turistinformasjonen er opptatt av samarbeidet mellom de ulike aktørene:

Reiselivsaktørene lokalt bør bli flinkere til å samarbeide og knytte seg til hverandre [...] samarbeid er viktig. Har aktøren ikke tid eller interesse for å være vertskap, så la noen andre gjøre det. Godta at det betyr at du må dele fortjenesten.¹¹⁸

Videre er det viktig å selge inn tanker og ideer til politikere lokalt og regionalt og til aktuelle investorer.

Forholdet mellom interessegrupper og deltagere også internt i prosjektene er viktig. Prosjektleder av Destinasjon Dærga understreker viktigheten av dette:

¹¹⁵ Haukeland & Brandtzæg 2012:31

¹¹⁶ Ibid: 59

¹¹⁷ Ibid: 92

¹¹⁸ Intervju med lederen av turistinformasjonen (08.03.2013)

Man må ha gjensidig respekt, må ta hensyn til ulike interesser. Gjensidig forståelse er viktig [...] Det med å kjøre møter og samtaler, og ivareta de mellommenneskelige forholdene. [...] I gjennom prosessen har jeg lært at "den som tier samtykker ikke." Det er en viktig lærdom å ha som utgangspunkt.¹¹⁹

I NORUTs rapport om innovasjonsprosesser framheves at en viktig oppgave er å skape åpninger for nye ideer, og rom for kreativitet.¹²⁰ Tillit er en sentral faktor; det å bygge tillit mellom aktørene. Tillit legger grunnlag for godt samarbeid og er viktig som grunnlag for å tørre å ha "litt is i magen", slik det ofte er behov for i slike prosesser. Det er videre viktig å skape eierskap blant aktørene og gi rom for initiativ og medinnflytelse.¹²¹ Samtidig som kreativitet er viktig for evnen til nyskaping og til å finne konstruktive løsninger.

Produktutvikling og kvalitet

Kvalitet handler om innholdet i formidlingen, eller "produktet" om man vil. Ordføreren sier det slik; "ting må gjøres rett."¹²²

Leder av turistinformasjonen i Røyrvik legger vekt på at det må være kvalitet i alle ledd. Han sier:

Utfordring nr. 1 er at man må ha noe å selge, et produkt [...] Vi må skape gode salgbare produkt som vi greier å markedsføre til riktig målgruppe [...] skal du selge noe så må du ha tilstrekkelig kunnskap om det du skal formidle. [Neste ledd er at det] må kommuniseres ut og samtidig gjøres tilgjengelig. I alle disse ledd må det være kvalitet dersom man skal lykkes.¹²³

I sammenheng med Destinasjon Dærga sier turistverten at nettopp kvalitetssikringen er den største utfordringen ved å bruke samisk kultur i verdiskaping. Det er viktig at guiden oppleves som "autentisk", at han tilhører kulturen og er kunnskapsrik. Det er alfa og omega å finne gode guider, de er nøkkelpersonene. Representanten for grunneierne Tjåehkere Sijte legger også vekt på kvalitet i formidlingssituasjonen, og at formidlingen skjer på en oppriktig måte. For eksempel skal ei gamle framstå slik den var.

Informantene fra Museumsstyret formidler at kvalitet er knyttet til selve bygget og det å formidle det unike ved bygget: " Det spesielle er førsteinntrykket. Interiøret, gjenstander som er spesielle for den tida, overraskelsen over hvor moderne det var med elektrisitet og så videre".¹²⁴ Prosjektleder i Destinasjon Dærga knytter samme perspektiv til formidlingen av den immaterielle kulturen: "Det er viktig at miljøet bygger på tradisjoner, er knyttet til

¹¹⁹ Intervju med prosjektleder for Destinasjon Dærga (04.04.2013)

¹²⁰ NORUT 2011:93-95

¹²¹ Ibid:36

¹²² Intervju med ordfører i Røyrvik (04.03.2013)

¹²³ Intervju med leder av turistinformasjonen (08.03.2013)

¹²⁴ Intervju med medlem av museumsstyret (07.03.2013)

området og til historie tilbake i tid". Formidlingen krever bevissthet om det at turistene ofte vet lite om samisk kultur i utgangspunktet.

Kunnskap og kompetanse i prosjektene

Som vi har sett på tidligere i oppgaven, er mange interesser knyttet til kulturminnebasert verdiskaping. Dette skaper behov for kompetanse fra ulike fagfelt i prosjektene. Informantene er stilt spørsmål om hvilken kompetanse de mener er viktig for at man skal lykkes i slike prosjekt. Informantene fra Villaen i Gjersvika legger vekt på historisk kompetanse; om byggeskikk, stilhistorie og kunnskap om tiden som skal formidles, og om det å bevare, i tillegg til en verdiskapingskompetanse.

Det trengs to typer kompetanse. Kunnskap om det tidstypiske, faglig tematiske, tekniske, og historiekunnskap. I tillegg kompetanse om hvordan man behandler publikum, hvordan markedsføre, og faglig kompetanse i forhold til presentasjon, og det å nå publikum med formidlingen. Reiselivet er under utvikling; det er et helt annet reiseliv nå enn for 30 år siden. Historisk kompetanse er ikke nok.¹²⁵

Informantene knyttet til Destinasjon Dærga påpeker at språkkompetanse er viktig i formidlingssammenheng. Prosjektlederen sier: samene har kompetanse om sin kultur og historie, så den er godt ivaretatt, derimot er det behov for å hente inn kompetanse til utviklingsbiten og det forretningsmessige, samt det reiselivsfaglige; omkring hva turisten etterspør. Videre trengs pedagogisk kompetanse for å sørge for formidling på en god måte.

Denne gjennomgangen viser hva andre har framhevet som sentrale elementer for å oppnå suksess innenfor kulturminnebasert verdiskaping. I neste delkapittel vil jeg organisere denne informasjonen, og koble på noen egne erfaringer og vurderinger.

7.2 Veien til suksess

Ut fra mine betraktninger og analyser kan forutsetninger for å oppnå en bærekraftig kulturminnebasert verdiskaping deles i fire kategorier; organiseringskriteriet, relasjonskriteriet, kvalitetskriteriet og kompetansekriteriet. Sammen vil disse kategoriene kunne utgjøre en metode for veien til en vellykket kulturminnebasert verdiskaping. Jeg vil her utdype innholdet i kriteriene.

Organiseringskriteriet

Organiseringskriteriet omfatter det jeg ser på som viktige organisatoriske grep for å lykkes med bærekraftig verdiskaping. Økonomiske og menneskelige ressurser er en forutsetning, det samme er tydelig avklaringer av roller og ansvarsområder. For å unngå interessekonflikter

¹²⁵ Intervju med medlem av museumsstyret (07.03.2013)

er det viktig å skape et miljø for åpen og god dialog i styringsgrupper eller referansegrupper, og videre at ulike interessegrupper er representert i disse. Det kreves en prosjektleder med evne for planlegging, som sprer motivasjon og inspirasjon, som tar en pådriverrolle og som legger opp til god samhandling på tvers av fagfelt og roller. Prosjektet bør være inkluderende på en slik måte at det evner å innhente ressurspersoner til å bidra, og evner å skape opplevelse av eierskap for de involverte i prosjektet. I tillegg er det viktig med bevissthet omkring organiseringen av hvordan besøkende tas i mot, hvordan kulturminnet gjøres tilgjengelig for målgruppen og infrastruktur tilpasset dette.

Relasjonskriteriet

Relasjonskriteriet er knyttet til forankring og inneholder relasjonen mellom de involverte i prosjektet, og relasjonen til omgivelsene. Det er av stor betydning at prosjektet har støtte også ut over de som er direkte involvert i det. Lokalsamfunnets og en lokalpolitisk støtte er viktig for å nå fram i prosesser med å skape fotfeste i ulike miljøer, det er viktig for innhenting av kapital og finansiering, og med tanke på å oppnå gode markedsføringseffekter. Aktualisering, samarbeid og åpenhet for innspill og ideer fra andre, skaper lokalt engasjement og tillit. Tillit er viktig grunnlag for å skape "litt risikovilje" som er et viktig grunnlag for innsats og investering i tid og penger. Kaffekoppen er kanskje ett av de viktigste arbeidsverktøy ved å gi rom og tid til samtale, refleksjoner og nye ideer og tanker. Det vil utgjøre en drivkraft dersom man lykkes med å skape et miljø der man fokuserer positivt, gir ros og konstruktive tilbakemeldinger og markerer de gode framskrittene. Selve kulturminnets fysiske omgivelser er også et viktig element. Dersom kulturminnet er en del av et kulturmiljø, er det viktig med involvering av omgivelser både mellommenneskelig sett, men også for å oppnå en visuell helhet.

Kvalitetskriteriet

Kvalitetskriteriet sier noe om innholdet i verdiskapingen og hvilke elementer som er viktig i kvalitetssikringen av det. For å formidle kunnskap og opplevelse må det gjøres valg i forhold til hva man ønsker å formidle, og så bør tilrettelegging av formidlingsaktivitet foregå på grunnlag av dette. Utgangspunktet bør være å utforme et produkt med kvalitetsmessig basis i det eksisterende materielle eller immaterielle kulturminnet, og som skal interessere andre. Innholdet i formidlingen bør kvalitetssikres i alle ledd. Formidleren må ha god kunnskap om det som skal formidles, gjerne være en såkalt *insider*¹²⁶ i forhold til det aktuelle temaet, både for å skape interesse og for å bidra med ny kunnskap til den besøkende. Samtidig er det viktig

¹²⁶ Howard 2002:113-119

at formidleren er bevisst på sin formidlerrolle og opptrer med en viss distanse til sin personlige integritet. En helhetlig formidling inneholder både elementer som bidrar til økt kunnskap og forståelse, ferdigheter, holdninger og verdier, opplevelse, inspirasjon og kreativitet, aktivitet og refleksjon.¹²⁷ Man bør posisjonere seg i forhold til et mål om "ekte" opplevelse og "autentisk" formidling.

Som jeg har pekt på tidligere er autentisitet et problematisk begrep, og en autentisk situasjon kan sjelden forekomme i en formidlingskontekst. Likevel ser vi, paradoksalt nok, at det i mange tilfeller er autentisitet og særpreg som etterspørres av de besøkende.¹²⁸ I formidlingssammenheng bør kvalitetssikringen inkludere innhenting av kunnskap omkring mottaker. For å oppnå en god formidling er det nyttig å ha mest mulig forkunnskap om besøkerens forventninger, interesse, kompetanse og grunnlag for forståelse.¹²⁹ Forskning kan danne grunnlag for kvalitetssikringen av innhold og metode i formidlingen, mens kreativitet kan bidra til utformingen av formidlingsstrategiene.

Kompetansekriteriet

Kompetansekriteriet omfatter hvilken kompetanse et verdiskapingsprosjekt bør knytte til seg. I kapittel 6.2 så jeg nærmere på kompetansebehovet i møtet mellom ulike interessegrupper. Det er behov for fagkompetanse innenfor kulturminnevern i alle prosjekt knyttet til kulturminnebasert verdiskaping, spesielt dersom prosjektene er knyttet til verneverdige kulturminner. Ikke minst er denne kompetansen viktig for å foreta en bevisst vurdering av hvilken type verdiskaping ulike kulturminner kan brukes til, ut i fra deres tålegrense og sårbarhet. Hvilken annen fagkompetanse det er behov for, avgjøres av hvilken type verdiskapingsprosjekt dette er. Ofte er det behov for næringsfaglig kompetanse og ikke minst markedsføringsfaglig, pedagogisk og historiedidaktisk kompetanse. I tillegg til fagkompetanse i de aktuelle fagfeltene er det behov for en tverrfaglig kompetanse. Det er en stor fordel at den kulturminnefaglige ressurspersonen også har kompetanse innenfor næringsutvikling og vise versa. I tillegg til det tverrfaglige kreves også en kommunikativ kompetanse som gjerne er knyttet til en mellomromskompetanse.¹³⁰ En nøkkel kan være å bygge opp et team knyttet til virksomheten der ulike ressurspersoner med ulike kompetanse arbeider i tett dialog og nært samarbeid.

¹²⁷ <http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/toolstemplatess/genericlearning/> lastet ned 21.04.2013

¹²⁸ Jf kap 4.1; Lyngnes 2007:82

¹²⁹ Henriksen & Frøyland 1998:9

¹³⁰ jf kap 6.2

7.3 Oppsummering

For å finne fram til hva som skal til for å oppnå en vellykket kulturminnebasert verdiskaping, har jeg gjort undersøkelser både i innsamlet materiale, og i rapporter knyttet til verdiskapingsprosjekt, for å se hva aktører har framhevet som viktig. Ut i fra dette materialet har jeg kommet fram til fire suksesskriterier som sammen utgjør en metode for hvordan man kan oppnå en balanse mellom ulike interesser i et verdiskapingsprosjekt. De ulike kriteriene har jeg kalt: organiseringskriteriet, relasjonskriteriet, kvalitetskriteriet og kompetansekriteriet. Det å måle suksess henger sammen med hvilke mål man ønsker å oppnå. Grunnlaget for utforming av kriteriene er at de skal kunne utgjøre retningslinjer eller framgangsmåte, uansett hvilke mål som er knyttet til tiltaket. Metoden forutsetter en sterk interesse for en satsing som grunnleggende element, noe som vil utgjøre selve grunnelementet for et verdiskapingsprosjekt. Kriteriene forutsetter videre at det er flere interessegrupper inn i bildet, noe det alltid vil være innenfor kulturminnebasert verdiskaping.

Kap. 8 Hva skal til for å oppnå balanse mellom kulturminneinteresser og verdiskapingsinteresser?

Skal man måle effekten av verdiskapingsprosjekt møter man utfordringer knyttet til manglende målbarhet av kvalitative faktorer. En måte å forstå suksess på, er måloppnåelse i forhold til mest, eller best, mulig verdiskapingseffekter. Økonomisk verdiskaping er målbart, mens kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping er mindre målbart. Det kan imidlertid se ut til at ulike interesser, som gjerne er knyttet til ulike typer verdiskaping, også legger ulike formål til grunn for et verdiskapingstiltak. En utfordring blir således å finne fram til et felles mål som man kan bruke som målenhet.

På grunnlag av denne oppgaven har jeg kommet fram til at det er mange ulike interesser som knytter seg til kulturminnebasert verdiskaping. De interessene som her er kartlagt er samfunnsinteresser, næringsinteresser, publikumsinteresser, politiske interesser, formidlingsmetodiske interesser og verneinteresser. Det er av stor betydning at det skapes rom for dialog og kommunikasjon mellom interessefeltene dersom man skal lykkes med kulturminnebasert verdiskaping. Det bør være et utgangspunkt å avstemme interessene slik at man finner fram til et felles mål for verdiskapingstiltaket.

Kulturminnevernets samfunnsrolle er de siste årene forsterket, derigjennom også holdningen til kulturminner som ressurser i samfunnsutviklingen. Kulturminner skal nå bidra i lokal og regional utvikling som en motor i samfunnsutviklingen. På denne måten ilegges vern begrunnet i kulturminners egenart, mindre vekt. Til tross for at kulturminnevern i seg selv er en ikke-kommersiell virksomhet, oppstår ønsker og behov for å legitimere kulturminnevern gjennom argumenter om lønnsomhet. I denne sammenhengen kan det være interessant å strekke disse tankene helt ut. Hva vil skje med bevaring av kulturarv dersom trykket på økonomisk lønnsomhet forsterkes ytterligere? Disse tankene kaster Arne Lie Christensen fram i sin bok *Kunsten å bevare*.¹³¹ Spørsmålet er om man på et tidspunkt vil innse at kulturminner ikke kan måles i penger. Identitet og tilhørighet er ikke varer som kan kjøpes og selges. Det kan i dag skimtes flere retninger på utviklingen av sammenhengen mellom kulturminner og lønnsomhet. Gjennom forskning er det konkludert med at det i de fleste tilfeller lønner seg, både økonomisk og ut fra et miljøregnskap, å pusse opp eller restaurere eldre hus framfor å bygge nytt.¹³² På den andre siden fører eksempelvis økt behov for infrastruktur til at det gjøres

¹³¹ Christensen 2011:241

¹³² [http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Energisparing/Bevare_eller_bygge_nytt+/,](http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Energisparing/Bevare_eller_bygge_nytt+/) lastet ned 12.05.2013

utbygginger til tross for at tiltaket kan være i konflikt med bevaring av kulturminner. Den samfunnsmessige verdien av infrastruktur veier da tyngre enn viktigheten av å bevare kulturminnet. Når det er sagt, fører også de samme interessekonfliktene til at kulturminner undersøkes, eksempelvis gjennom arkeologiske utgravinger, noe som kan erverve ny kunnskap. Tiltaket medfører at kulturminner ødelegges, mens selve utgravingen kan gi en styrket samfunnsverdi ved å tilføre samfunnet ny viten om fortiden. På denne måten kan økte krav om lønnsomhet ha både positive og negative konsekvenser for kulturarven.

Sett i sammenheng med økte forventninger om at kulturminner skal lønne seg økonomisk, finnes to ulike måter å oppnå lønnsomhet på. Den ene er lønnsomhet i forhold til det åpne markedet, nemlig utvikling av varer og tjenester som selges og kjøpes og som kan utgjøre en lønnsom virksomhet. I kapittel 2.3 ble econonmuseene nevnt som et eksempel på en slik type kulturminnebasert verdiskaping, som gjennom etablering av formidlingsarenaer tilknyttet verksteder, skaper effekter som opplevelse og kunnskap i tillegg til produksjon av varer, og bevaring og overføring av tradisjonell kunnskap. Den andre måten å oppnå lønnsomhet på er gjennom offentlige tilskudd. Da skapes lønnsomhet med utgangspunkt i definert måloppnåelse og evnen til "å danse etter tilskuddsgivers pipe". Offentlige tilskudd gis ut fra visse kriterier, ofte gjennom en målstyring av midler. Prosjekter og tiltak må tilpasses kriteriene dersom de skal være berettiget tilskudd. Dette kan endre innhold i prosjekter i både positiv og negativ retning ut fra de opprinnelige ønskene med prosjektet. Innenfor museumssektoren er det gjennom stortingsmeldingen *Framtidas museum* lagt premisser om inntjeningskrav,¹³³ men da i kombinasjon med offentlige tilskudd. Dette understreker de økte statlige forventningene til at kulturarv skal gi økonomisk avkastning. Det er vanskelig å se for seg et stort omfang av virksomhet som innebærer mål om bevaring av samfunnets fellesgoder, uten av offentlige bevilgninger ligger inne som en del av finansieringen.

Ett av de interessante elementene som har kommet fram i denne oppgaven er vernemulighetene i møtet mellom publikumsinteresser og verneinteresser. Det som kommer tydelig fram i mitt materiale, er informantenes holdning om at turister etterspør det autentiske og "ekte". Trolig gjelder ikke dette alle prosjekter. Fra andre sammenhenger kan man ha inntrykk av at publikum ønsker opplevelse og er tilfreds med det overfladiske. Økt kunnskap kan imidlertid skape økt interesse og kvalitetsbevissthet hos publikum. Det vil derfor være aktuelt å utarbeide formidlingsopplegg der publikum også tilbys elementer som de mangler forkunnskap til å kunne etterspørre. Forutsetningen for god formidling er å gjøre seg kjent

¹³³ St.meld nr 49 (2008 - 2009) *Framtidas museum* kap. 5

med målgruppen. Man bør ikke undervurdere sine besøkere, den bevisste besøkeren kan ha mange hensikter bak sitt besøk. Både det å innhente ny kunnskap, opplevelse, knyttet til atmosfære, stemninger og overraskelsesmomenter, og innlevelse, knyttet til personlig relevans, kan være formål med å oppsøke kulturarv. I ulike sammenhenger framheves ønsket om å finne tilbake til sine røtter, samtidig som "har vært der"- trenden synes sterk. En hypotese omkring sammenfallende publikums- og verneinteresser kan være et interessant utgangspunkt for et forskningsopplegg.

Selv om det mangler gode kvantifiserbare målemetoder når det gjelder kulturminner og verdiskaping, finnes det likevel en rekke faktorer som sammen kan utgjøre suksesskriterier gjennom å framstå som metoder for å finne fram til en balanse mellom ulike mål hos de ulike interessene. På grunnlag av denne oppgaven kan jeg vise til kriterier som jeg har valgt å kategorisere til organiseringskriteriet, relasjonskriteriet, kvalitetskriteriet og kompetansekriteriet. Kriteriene er til en stor grad prosessorientert og sier noe om en framgangsmåte for å avstemme interesser. Gjennom en avstemming av interesser må man forsøke å skape harmonier der alle stemmer klinger i lag og utfyller hverandre.

Som modell representerer dette en forenkling. Det må derfor tas forbehold om at dette er en teoretisk modell, som ikke er prøvd ut i praksis. Det er først gjennom praktisk anvendelse at man vil finne ut om kriteriene utgjør en metode som vil fungere, eller om det er behov for justering, endring og tilpassing. Videre vil utprøving i praksis kunne gi svar på om metoden er anvendbar for ulike måter å drive kulturminnebasert verdiskaping på, slik hensikten er. Det vil være interessant å erfare om metoden viser seg å ta høyde for at nye, eller flere interesser dukker opp og uforutsigbare og eventuelle skjulte konfliktområder viser seg.

Gjennom arbeidet med denne oppgaven har jeg fått inntrykk av at det ikke bare er utfordringer i forhold til manglende målbarhet av kulturminnebasert verdiskaping, men at det også finnes uoverensstemmelser omkring hva det er som skal måles, eller med andre ord: Hva innebærer en suksess?

Ut fra mitt synspunkt er det ikke tilstrekkelig å måle økonomisk, kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping for å vurdere om et prosjekt eller tiltak er vellykket. En vurdering av kulturminnets bevaring er sentralt. Dette sentrale aspektet ved kulturminnebasert verdiskaping er imidlertid tillagt lite vekt i den nye stortingsmeldinga.¹³⁴ Det er grunnlovsfestet at bærekraftighet er det overordnede målet med kulturminnevernet.¹³⁵ Likevel

¹³⁴ Meld. St. 35 (2012 - 2013)

¹³⁵ Grunnloven § 110b

er effekter i de statlige verdiskapingsprosjektene hovedsakelig målt ut fra kulturell, sosial, økonomisk og miljømessig verdiskaping. Som vi så i kapittel 2.4 er en bærekraftig verdiskaping summen av disse, i et mer langsiktig perspektiv, der selve bevaringen av kulturminner som ressurs for kommende generasjoner ligger som premiss.

En suksess er en bærekraftig kulturminnebasert verdiskaping der det er funnet fram til en symbiose mellom kulturminneinteresser og verdiskapingsinteresser. Bærekraftigheten vil med andre ord være det man bør måle suksessen ut i fra, og det overordnede målet med kulturminnebasert verdiskaping.

Innenfor biologien brukes begrepet *mutualisme* for å betegne en sameksistens eller et samarbeid mellom to arter som begge drar nytte av, men ikke er avhengige av.¹³⁶ *Kommensialisme* er til sammenligning en form for symbiose der bare den ene parten tjener på samarbeidet.¹³⁷ Jeg tror mutualisme bør være målet for kulturminnebasert verdiskaping der idealet vil være at kulturminnene kan bestå som en egenart, uten å være *avhengig* av verdiskapingstiltak for å være berettiget bevaring. Samtidig må erfaringer fra kulturminnebasert verdiskaping bygge en plattform i form av gjensidig forståelse og respekt mellom interesser, som derigjennom skaper grunnlag for en trygghet i at kulturminner vil kunne bevare sin egenart også gjennom verdiskapingstiltak.

Dette møtet mellom interessene bør resultere i en situasjon, som bygger på gjensidig tillit, der både verneinteressene og de ulike verdiskapingsinteressene ivaretas gjennom gjensidig nytte av hverandre. Skapes en slik tillit, vil man på friere grunnlag kunne vurdere hvilke kulturminner som er egnet for verdiskaping, og hvilke som ikke er det, eventuelt hvilke typer verdiskaping som er aktuelle for ulike kulturminner, og på hvilken måte kulturminner kan bli en del av en verdiskaping, uten at dette vil gå på bekostning av bevaring av kulturminnenes verneverdier. Nøkkelen til å kunne oppnå en mutualisme vil således være erfaringsutveksling og kompetansebygging mellom aktører på samfunnsnivå, der tilegnelse av både kulturminnefaglig kompetanse, men også mellomromskompetanse og tverrfaglig kompetanse, er avgjørende. Miljøverndepartementet og Riksantikvarens lansering at en utredning av *kulturminnetjenester*, som er tenkt at skal bygge på erfaringer fra verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet, kan vise seg å være et viktig steg på veien.¹³⁸

¹³⁶ <http://bios.cappelendamm.no/c212041/artikkel/vis.html?tid=232826>, lastet ned 01.05.2013

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ Meld. St. 35 (2012–2013) *Framtid med fotfeste*, kap 4.2

Litteraturliste

- Arnestad, Georg 2011. "Kulturvern og regionalutvikling", Foredrag på konferansen "Kulturarv som varer. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet". Riksantikvaren 10-11 februar 2011, Gamle Logen, Oslo
- Bergsland, Knut og, Lajla Mattson Magga 2007. *Årjelsaemien-daaroen baakoegærga / Sydsamisk- norsk ordbok*, Idut.
- Bentz, Marit 2011 *Kulturarv som varer*, Riksantikvaren
- Blom, Roy 2009 *Destinasjon Dærga*, Arkitektkontoret Blom, Namsos
- Brandtzæg, B.A., P.I Haukeland, T. Magnussen og E. Søfting 2010. *Verdiskaping på tvers - dybdestudier blant pilotprosjektene i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner*, NF-rapport 5/2010, Nordlandsforskning, Bodø
- Christensen, Arne Lie 2011. *Kunsten å bevare*, Oslo
- Comaroff, John L. and Jean Comaroff 2009. *Ethnicity, Inc.* The University of Chicago Press, Chicago.
- Baadsvik, Karl og Karoline Daugstad 2003. *Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping* Oppdragsmelding 783, NINA
- Dalland, Olav 2007 *Metode og oppgaveskriving for studenter*, Gyldendal, Oslo.
- ECON Analyse AS 2009 *Kulturarv og Næringsutvikling*
- ECON Pöyry 2009 *verdiskaping og kulturminner*
- Gibson, L. og J. Pendlebury 2009 *Valuing Historic Environments*, Farnham
- Henriksen, Ellen Karoline og Merethe Frøyland 1998 *Hva vet vi om læring i museer?* Norsk Museumsutvikling, Oslo
- Holme, Jørn 2005 *Kulturminnevern, lov, forvaltning, håndhevelse*, bind I, Økokrim
- Haukeland, Per Ingvar og Bent Aslak Brandtzæg 2012 *Den verdiskapende naturarven Midtveisanalyse av verdiskapingsprogrammet Naturarven som verdiskaper*. Telemarksforskning
- Kahn, Michael 2007 *Lærebok i kulturminnerett*, Tapir, Trondheim.
- Krokstad, Steinar og Margunn Skjei Knudtsen 2011 *Folkehelse i endring Helseundersøkelsen Nord-Trøndelag HUNT 1 (1984-86) – HUNT 2 (1995-97) – HUNT 3 (2006-08)* Levanger
-

- Kroik, Åsa Viridi 2007. *Hellre mista sitt hovud än lämne sin trumma*, Hönö
- Kvåle, Steinar og Svend Brinkmann 2009 *Det kvalitative forskningsintervju*, Gyldendal, Oslo
- Lyngnes, Sølvi. 2007. *Kultur og turistattraksjoner: jakten på det norske, jakten på opplevelser*. Universitetsforlaget, Oslo
- Lønning, Dag Jørund
 2011a: *Nytt liv i gamle løer? Midtvegsevaluering av pilotprogrammet "Liv i fjøsan – fra tomme fjøs til nærings- og kulturinstitusjoner"*. Høgskulen for landbruk og bygdenæringar.
 2011b: *Å verdiskapa eller bli verdiskapt?* Bergens tidende 6.feb.
 2012: *Lokalsamfunnet som kreativ allmenning?* Vestlandsk vidsyn
 2013: *Korleis leggja til rette for bygdeutvikling? Lærdom frå pilotprogrammet "liv i fjøsan" i Nordland*. Høgskulen for landbruk og bygdenæringar.
- Lønning, Dag Jørund og Harald Teigen; *Kunnskap for lokal medverknad og mobilisering. Utviklingsrelevante bidrag i perioden 1999 – 2009*, Nordlandsforskning og Høgskolen i Lillehammer.
- Lønning og Haugsevje 2002. *Kulturminne og kulturmiljø som grunnlag for verdiskaping*, arbeidsrapport nr 11. Telemarkforskning, Bø
- Markedshøyskolen, Reiseliv og relasjonsledelse 2011. *Det samiske: en ressurs for reiselivet, Konsekvenser og utfordringer*. Bacheloroppgave 2011, navn på kandidater er ikke oppgitt.
- Olsen, Kjell 2007. "Kultur som ressursgrunnlag" I Sølvi Lyngnes. *Kultur og turistattraksjoner: jakten på det norske, jakten på opplevelser*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Omland, Atle, Birgitte Skar og Knut Fageraas (red.) 2007 *Kulturminner og verdiskaping i Norden*, Nordisk workshop, Oslo, 2.–3. mai 2007.
- Paju, Martin 2004. *Tillväxt och kulturarv*, Umeå universitet
- Riksantikvaren 2012. *Håndbok for kulturminneregistrering*
 2012. *Utredning om økonomisk verdiskaping med grunnlag i kulturminner*.
- Riksantikvarämbetet 2010. *Trender i tiden 2010 - 2015, Riksantikvarämbetets omvärdsanalys*. Stockholm
- Ringholm, Toril, Nils Aarsæther, Peter Bogason og May-Britt Ellingsen 2011 *Innovasjonsprosesser i norske kommuner; Åpninger, pådrivere og mellomromskompetanse* NORUT, Tromsø
- Ronström, Owe 2008. *Kulturarvspolitik. Visby från sliten småstad till medeltidsikon*. Carlsons Bokforlag, Stockholm.

- Thagaard, Tove 2004. *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.
- Tretvik, Aud Mikkelsen og May Thorseth 2005. *Forskingsetikk i lokalhistorie*. Heimen, bind 42.
- Smith, Valene L. 1996. "Chapter 12: Indigenous tourism: the four Hs". I Richard Butler (red.) og Tom Hinch. *Tourism and indigenous peoples*. London: International Thomson Business Press
- Solem, T., L. Stenvik, A. M. Tretvik, K. Hassel, D. -I. Øien, E. Aune, P. Sjøgren, M. Daverdin, M.O., Kyrkjeeide & G. Austrheim 2011. *Natur- og kulturminner i Budalen landskapsvernområde. Arkeologiske, historiske, vegetasjonshistoriske og økologiske undersøkelser i DYLAN-prosjektet*. NTNU Vitenskapsmuseet.
- Sverresborg Trøndelag folkemuseum 2005. *Røyrvik bygdaturun - "Villaen" i Gjersvika. Forprosjekt vedr. innvendlige utstillinger, romdisponering og en mulig utendørs tilrettelegging for publikum*. Rapport nr 3
- Swensen, Grete, Kari Larsen, Petter Molaug, Johanne Sognæs 2009. *Kulturarv og stedsidentitet. Byers kulturmiljø i kryssilden mellom bevaring og utvikling* NIKU
- Zipsane, Henrik 2008. "Lifelong learning through heritage and art", s 173-182 i Peter Jarvis (ed.) "The Routledge International Handbook of Lifelong Learning", Routledge - London & New York 2008'

Stortingsmeldinger

- St.meld. nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*.
- St.meld. nr. 21 (2005-2006) *Hjarte for heile landet – om distrikts og regionalpolitikken*.
- St.meld. nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*.
- St.meld. nr. 26 (2006-2007) *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*
- St.meld. nr. 49 (2008-2009) *Framtidas museum*
- Meld St.35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste*

Nettsider

BIOS

<http://bios.cappelendamm.no/c212041/artikkel/vis.html?tid=232826>, lastet ned 01.05.2013

Eriksen, Anne 2009 http://morgenbladet.no/samfunn/2009/kulturarven_griper_om_seg - lastet ned 21.04.2013

EU (2001) LEADER II

<http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/euro/p1-1.htm>, lastet ned 13.03.2013

MLA Museums, Libraries and archives council. Inspiring Learning

<http://www.inspiringlearningforall.gov.uk> 13.3.2013

Hordaland fylkeskommune. Econonmuseum

<http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Kultur/EU-prosjekt/Economuseum/>
lastet ned 14.05.2013

Riksantikvaren

http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Veiledning/Ordforklaringer_bokmal/ Lastet ned 16.11.12

[http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Energisparing/Bevare_eller_bygge_nytt+/,](http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Tema/Energisparing/Bevare_eller_bygge_nytt+/) lastet ned 12.05.2013

Sametinget

<http://www.sametinget.no/miljoe-areal-og-kulturvern/kultruminner>, lastet ned 17.04.2013

Spekulatoriet

http://www.spekulatoriet.no/spekulasie/Dialogisk_kunnskapsutvikling.html, lastet ned 28.03.2013

Trøndelag forskning og utvikling

<http://www.tfou.no/upload/kronikkmellomromskompetansemosjnyash.pdf>, lastet ned 20.03.2013

UNESCO. Konvensjon om bevaring av verdens kultur- og naturarv

<http://whc.unesco.org/en/convention/> 12.04.2013

UNESCO. Konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den

immaterielle kulturarven. <http://unesco.no/kultur/immateriellkulturarv/>12.04.2013

Verdiskapingsprogrammet på Kulturminneområdet

Rambøll; *Private eieres erfaring med Verdiskapingsprogrammet på Kulturminneområdet*, Riksantikvaren 2011

http://verdiskaping.info/Dokumenter/Private_eiere_Rapport_Ramboel.pdf

Wikipedia

http://da.wikipedia.org/wiki/Deliberativt_demokrati, 29.03.2013

Figurer

Figur nr 1. Ulike interesser innenfor kulturminnebasert verdiskaping.

Utformet av Anne Bjørg E. Svestad 2013

Vedlegg

Informanter

Funksjon	Navn	Dato for intervju
Ordfører i Røyrvik kommune	Arnt Mickelsen	04.03.2013
Leder for turistinformasjonen i Røyrvik	Kent Mikkelsen	08.03.2013
Leder av Tjåehkere Sijte (Østre Namdal reinbeitedistrikt) som er eiere av Destinasjon Dærga	Algot Jåma	14.03.2013
Prosjektleder for Destinasjon Dærga	Odd Mikkelsen	04.04.2013
Leder av Museumsstyret i Røyrvik	Gunbjørn Heggstad	07.03.2013
Styremedlem av Museumsstyret i Røyrvik	Johan Ole Vekterli	07.03.2013

Intervju i forbindelse med Masteroppgave ved NTNU.

Prosjektets tema er kulturminnebasert verdiskaping. Problemstillingen omfatter en analyse av ulike interesser knyttet til verdiskapingsprosjekt koblet til kulturminner, og hvordan disse sammen skaper et konsept der både verdiskapings- og verneinteresser ivaretas.

Metode i oppgaven er en kombinasjon mellom litteraturanalyse, intervju og case- studier. Det er Villaen i Gjersvika og Destinasjon Dærga som brukes som eksempler/ caser.

Som masterstudent utfører jeg prosjektet. Min veileder er Aud Mikkelsen Tretvik, professor ved institutt for historie og klassiske fag ved NTNU, telefon: 73 59 64 49, e-post: aud.tretvik@ntnu.no.

På grunn av få intervjuer i prosjektet og små forhold i Røyrvik, vil det være vanskelig å anonymisere informantene. Dersom du ikke reserverer deg mot det, vil navnet ditt kunne brukes i oppgaven.

Notater fra intervjuet vil sendes deg som informant for supplering og korrigerings. I den forbindelse er det mulig å be om at enkelte opplysninger ikke blir brukt. Deltagelse i prosjektet er frivillig og du kan når som helst be om å gå ut av prosjektet. Både student og veileder er underlagt lovebestemt taushetsplikt og materialet vil bli behandlet konfidensielt.

Med hilsen

Anne Bjørg Evensen Svestad
annebeve@stud.ntnu.no tlf. 45601694

Intervjuguider

Spørsmål til informanter koblet til verdiskapingsprosjektet Destinasjon Dærga

Hva er din rolle i prosjektet?

Bakgrunn og tanker bak verdiskapingsprosjektet:

1. Hva er bakgrunnen for etableringen av Destinasjon Dærga?
2. Hvilken målgruppe har prosjektet? Er det flere?
3. Hvilke verdiskapingseffekter ønsker dere å oppnå ved prosjektet?
4. Hva er det dere ønsker å formidle?
5. Hva opplever du at er det som "selger" på turistmarkedet?

Utfordringer, muligheter og problemstillinger knyttet til kulturminnebasert verdiskaping/ formidling:

1. Hva er utfordringene med å formidle samisk kultur på en "ekte" måte?
2. Opplever du at det finnes utfordringer knyttet til hvilke historier som formidles i motsetning til hva turistene etterspør, eller samsvarer ønskene? Hvilke utfordringer/ hva samsvarer?
3. Opplever du at det finnes ulike interesser i prosjektet? - hvilke interesser og hva består disse av? (eks samfunnsinteresser, næringsinteresser, formidlingspedagogiske interesser, verneinteresser osv)
4. Hvilke utfordringer og muligheter er knyttet til det å lage et oppkonstruert miljø?
5. Hvilke valg er gjort for å skape opplevelsen av "ekthet"/ autentisitet i formidlingen?
6. Er miljøet på noen måte forfinet eller tilpasset formidlingsøyemed?
7. Blir også problematiske sider ved samisk historie og samfunnsliv formidlet (fornorskningen, arealkonflikter, rovdyrproblematikk etc)? Hvorfor/ hvorfor ikke?

Kompetansebehov for prosjekter knyttet til kulturminner og verdiskaping:

1. Hvilken kompetanse trengs for å gjøre kulturarv til næring? Hva består denne kompetansen av?
2. Hvilken kompetanse er knyttet til prosjektet? Opplever du at det er behov for en annen kompetanse som supplement i prosjektet? Hvilken?
3. Kjenner du begrepet "mellomromskompetanse"? Hvordan forstår du det?

Spørsmål til informanter koblet til verdiskapingsprosjektet Villaen

Hva er din rolle i prosjektet?

Bakgrunn og tanker bak verdiskapingsprosjektet:

1. Hva er bakgrunnen for ønsket om utviklingen av Villaen?
2. Hva er det som gjør Villaen viktig å bevare?
3. Hvilken målgruppe har prosjektet?
4. Hvilke verdiskapingseffekter ønsker dere å oppnå ved prosjektet?
5. Hva er det dere ønsker å formidle og hvordan?
6. Hva opplever du at er det som "selger" på turistmarkedet?

Utfordringer, muligheter og problemstillinger knyttet til kulturminnebasert verdiskaping/ formidling:

1. Hva er utfordringene med å formidle historie på en "ekte" måte?
2. Opplever du at det finnes utfordringer knyttet til hvilke historier som formidles i motsetning til hva turistene etterspør? Hvilke?
3. Opplever du at det finnes ulike interesser i prosjektet? - hvilke interesser og hva består disse av? (eks samfunnsinteresser, næringsinteresser, formidlingspedagogiske interesser, verneinteresser osv)
4. Hvilke utfordringer er knyttet til det å lage et "autentisk" miljø og utstillinger?
5. Hvilke valg er gjort for å skape opplevelsen av "ekthet" / autenticitet?
6. Er miljøet på noen måte forfinet eller tilpasset formidlingsøyemed?
7. Blir også problematiske sider ved gruvedriften formidles (forurensing, arbeidskonflikter, klasseskille v/ Gjersviktida etc)? Hvorfor/ hvorfor ikke?
8. Kan en tilrettelegging gå på bekostning av vern av bygningen - i så fall på hvilken måte?

Kompetansebehov for prosjekter knyttet til kulturminner og verdiskaping:

1. Hvilken kompetanse trengs for å gjøre kulturarv til næring? Hva består denne kompetansen av?
2. Hvilken kompetanse har du? Opplever du at det er behov for en annen kompetanse som supplement i prosjektet? Hvilken?
3. Kjenner du begrepet "mellomromskompetanse"? Hvordan forstår du det?

Spørsmål til ordføreren i Røyrvik

1. Hva er tanken bak kommunens satsing på Destinasjon Dærga?
2. Hva er tanken bak kommunens satsing på kultur og kulturminner (inkl Villaen)?
3. Hva oppfatter du som kommunens konkurransefortrinn?
4. Hva oppfatter du som viktig i forbindelse med formidling av lokal kultur?
5. Hva er Røyrvik kommunes hovedutfordringer?
6. Hvordan tror du en satsing på kulturminnebasert verdiskaping kan gagne området og hvilke ulemper/ konflikter tror du det kan føre med seg?

Spørsmål til leder av turistinformasjonen

1. Hva oppfatter du som kommunens konkurransefortrinn når det gjelder turisme?
2. Hva oppfatter du som viktig i forbindelse med formidling av lokal kultur?
3. Hva er våre utfordringer ved å lokke turister til området?
4. Hva etterspør turistene?
5. Hvilke type turister besøker området?
6. Hva skal til for å gjøre Villaen attraktiv for turister?
7. Hva ved Destinasjon Dærga tror du vil utgjøre det viktigste trekkplasteret?
8. Hvordan tror du en satsing på kulturminnebasert verdiskaping kan gagne området og hvilke ulemper/ konflikter tror du det kan føre med seg?